

psykologi - meditasjon - kultur - samfunn

dyade

3/13

ACEM

80 KR

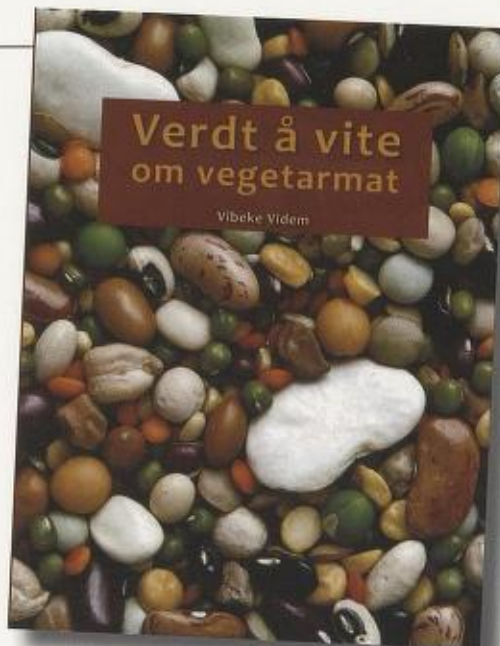
ALGERIE I KRYSSILDEN

Trenger du det du eter?
Eter du det du trenger?
Forvirret? Ikke nå lenger.

Er poteter farlig? Eller A-vitaminer? Hvilke næringsstoffer trenger kroppen egentlig? Og hva brukes de til? Hva skjer hvis jeg får for lite? Skal vi tro stadig nye oppslag om helse og mat og helsekost og alt som skal gjøre oss slanke og lykkelige, må vi snu oss fort og henge med moter og innspill. Nå kan du ta det med ro. Her er boken som ordner opp. Spennende å lese. Mange myter blir avlivet. Du blir tryggere på det du eter - uansett kosthold.

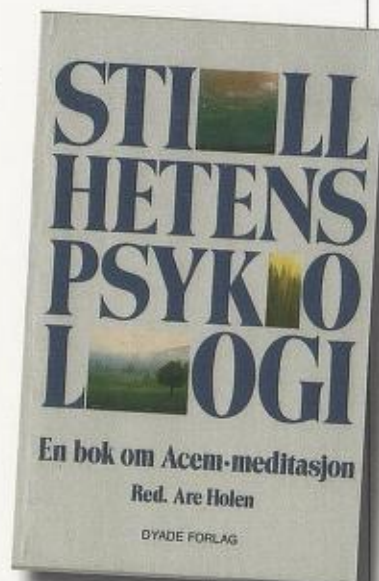
Forfatter: Vibeke Videm, overlege og professor ved NTNU i Trondheim.

Tåler du motvind og uvær?
Får du brukt deg slik du vet du kan?
Kan du trene sinnet? Ja.

Stillhetens psykologi om grunnprinsippene i Acem-meditasjon er en klassiker. Norges mest leste bok om meditasjon. Siden førsteutgaven i 1978 har den solgt i over 30.000 eksemplarer. Den er oversatt til svensk, dansk, nederlandsk, spansk og kinesisk.

"La meg si det slik: å meditere oppleves som svært meningsfylt, det gir bedre kontakt med hva jeg egentlig vil, hjelper meg å finne tilbake til meg selv når en krevende situasjon bringer meg ut av fatning. Dessuten er jeg uten tvil blitt mer uavhengig og mer selvstendig. Tilfeldige ytre påtrykk, forventninger og prestasjonskrav kommer mer i bakgrunnen."

INNHold | ALGERIE I KRYSSILDEN

3	Leder	35	Å være franskspråklig forfatter i Algerie <i>Karin Holter</i>
5	Turist i et krevende land bilder fra en reise i Algerie <i>Christopher Grøndahl</i>	45	El Zaïm – Messali Hadj Algeries glemte nasjonalistleder <i>Svein Erling Lorås</i>
13	Tvetydighetens prins Charles de Gaulle og Algerie <i>Dag Jenssen</i>	53	Den arabiske mannen - mellom barken og veden <i>Svend Davanger</i>
25	Stemmen som stilnet Albert Camus og Algerie <i>Eirik Jensen</i>	63	Koranen - en evig og uskapt bok? <i>Jonas Meyer</i>

DYADE 3 2013 ÅRGANG 45

Redaktør av dette nummer| Christopher Grøndahl Redaksjon|Turid Suzanne Berg-Nielsen Rolf Brandrud Svend Davanger Eirik Jensen Dag Jenssen Halvor Eifring Vilde Haakensen Redaksjonsekretær|Hildegunn Bell
Design|Christopher Grøndahl Foto|Christopher Grøndahl Wikimedia Commons Korrektur|Marte Bjørnaa Otnes
Administrasjon|Acem sekretariat Redaksjonsråd|Ole Gjems-Onstad Carl Henrik Grøndahl Torbjørn Hobbøl Are Holen
Adresser|Postboks 2559 Solli, 0202 Oslo, Huitfeldtsgt. 49, 0202 Oslo Telefon|23 11 87 00 Telefax|23 11 87 09
Bankgiro|6026 05 04048 Epost|dyade@acem.no Hjemmeside|dyade.no Dyadebloggen|blog.dyade.no
Trykk/opplag|Heglandtrykk 1000 eks Utkommer|4 ganger i året Abonnement for året 2013|kr. 240,-
Løssalg|kr. 80,- ISSN|0332-5790 (trykt utgave) 0807-2736 (digital utgave)

OM DYADE

I en samtid da alt synes å gå fortere og fortere, vil *Dyade* bringe inn ettertanke og refleksjon. Vår erfaringsbakgrunn er arbeidet med Acem-meditasjon og gruppepsykologi siden 1966.

Hvert nummer av *Dyade* tar for seg ett enkelttema og har som ambisjon å gå i dybden og by på refleksjoner som ligger litt utenfor det allmenne.

Dyade har ikke mål om å være kontroversielt, men erfaringene fra arbeidet med meditasjon kan bidra til perspektiver som noen ganger viser seg å være utfordrende i samtiden.

Redaksjonen i *Dyade* består av åtte kvinner og menn. Vi er født på førti- femti- seksti- og syttitallet. Vi er humanister, jurister, psykologer og medisinere av utdanning. Fellesnevner er undervisning i og praksis med Acem-meditasjon og gruppepsykologiske prosesser.

Redaksjonsmedlemmene skriver selv. I tillegg henter vi inn skribenter for hvert temanummer. Det kan både være personer med tilknytning til Acems arbeid med menneskelig vekst, eller fagpersoner innenfor det feltet temanummeret omhandler.

Alt arbeid i *Dyade* gjøres på frivillig basis. Det betales ikke for bidrag, ei heller for formgivning.

En oversikt over alle årgangene av *Dyade* – med et stort utvalg artikler – finnes på vårt nettsted **dyade.no**.

LEDER | ALGERIE I KRYSSILDEN

Fra å være en ukjent nasjon for skandinaver flest, ble Algerie vinteren 2013 sentrum for mediens oppmerksomhet. En gruppe terrorister forbundet med Al Qaeda angrep det Statoil-drevne gassutvinningsanlegget i In Amenas. I kampene som fulgte ble 39 gisler drept. Blant de drepte var det fem nordmenn.

Dette nummeret av Dyade nærmer seg Algerie først gjennom en reiseskildring. Deretter møter vi en rekke enkeltpersoner (og forfatterskap) og utforsker hvordan de ble påvirket av Algerie - og hvordan Algerie ble påvirket av dem.

Bildet som tegnes av Algerie er ikke materiale for turistbrosjyrer. Det er heller ikke utfyllende på noen måte. Men det vekker forhåpentligvis nysgjerrighet på et land man ikke vet så mye om - selv etter mediedekningen vinteren 2013.

I tillegg bringer de to siste artiklene i dette Dyade et litt videre blick på arabisk kultur og den profeten som formet den mer enn noen annen.

God lesning!

Christoffer Opheim

سوره الفاتحه

CHRISTOPHER GRØNDAHL

Turist i et krevende land

Bilder fra en reise i Algerie

Norvège! Ah, ça c'est bien! roper Habib, Norge er bra! Han senker farten for å passere den første politisperringen. Det er fredag og stille på motorveien inn til Alger. Det venstre feltet er stengt med spikermatter. En politimann står ved sperringen og vifter med en femti centimeter lang metallstang festet til et håndtak. Sniffere. *Cent pourcent de sécurité!*, hundre prosent sikkerhet, roper Habib. Her er det politi over alt, det er trygt. I følge ham kan snifferne lukte sprengstoff og andre farlige kjemikalier i de passerende bilene. Så slipper de å stoppe folk unødvendig.

Jeg har reist til Algerie på grunn av et romanprosjekt (se *Dyade* nr 4/12). Vinteren 2012 er Algerie stadig et land for spesielt interesserte. Glemte av den arabiske våren, vanskelig tilgjengelig og innadvendt.

Det Algerie jeg har kommet for å oppsøke er vakkert, preget av avslappede dager og et middelhavsklima som gjør det godt å ha en kropp. Jeg føler at jeg har et forhold til dette landet gjennom de algerierne jeg har blitt kjent med i Brussel og Storbritannia. Og ikke minst gjennom litteraturen til Albert Camus.

For bare noen måneder siden besøkte jeg Marokko. I mitt indre er Algerie som Marokko, bare bedre: Farget av en sammensatt historie som alle gjerne snakker om. Dynket i et litterært tryllestøv

Ett år senere dukker Algerie plutselig opp i mediene: Angrepet på gassanlegget i In Amenas vinteren 2013. Fem norske Statoil-ansatte var blant de drepte gislene. Men for meg denne vinteren året før, er trusselen om angrep noe abstrakt, noe det ikke helt går an å tro på.

Densiste nordmannen som ble bekreftet omkommet i In Amenas var Victor Sneberg, Statoils landsjef i Algerie. Jeg har mailet ham og har fått en avtale mot slutten av reisen. Det kjennes trygt å holde fast i noe norsk et sted der fremme.

Habib kjører inn i sentrum. Bakkene er bratte. Bykjernen virker nærmest klemte inn i åssidene. Alger by ligger som et amfiteater vendt mot nord og havnen. Habib stopper i en boulevard og peker opp en sidegate. Der ligger hotellet. Han kan ikke kjøre til døren. Gaten er sperret med metallbarrierer

fordi det ligger en politistasjon på gatehjørnet vis-a-vis hotellet.

Jeg bærer selv bagasjen opp gatestubben, forbi den bevæpnede politimannen. Hôtel Suisse er en murbygning fra århundreskifte i umiskjennelig fransk stil. Interiøret er i mørkt tre. Rommet er enkelt, den bare lyspæren i taket, må bøye hodet for ikke å stange i karmen inn til toalettet. Det blir fort mørkt. Unngå smågatene, sier resepsjonisten. Jeg finner et pizzasted. Plastmøbler og neonlys i taket. Unge menn over alt, både i gatene og i den enkle restauranten. Under hele oppholdet det samme mønsteret: Kvinnene forsvinner med dagslyset.

Og mens jeg spiser forstår jeg at Albert Camus er en dårlig reisefører. Jeg har vært klar over at han ble fanget i den ideologiske kryssilden under frigjøringskrigen (se Eirik Jensens artikkel), men frem til nå har jeg tviholdt på at det litterære Algerie fortsatt er mulig å finne. Et nyttig selvbedrag, det har fått meg helt hit, til en mørk boulevard i en hovedstad der jeg har fornemmelsen av å være eneste europeer.

DET MØRKE TIÅRET

Neste dag tar Habib meg til innenriksterminalen. Han forteller om livet under Les années noires – borgerkrigen som varte fra 1992 og omtrent frem til 2002, men som alle bare refererer til som det mørke tiåret. Habib hadde flyttet til Frankrike og jobbet for en jødisk urmaker utenfor Paris. Så ble moren syk, og han måtte reise tilbake til Algerie. Der ble han fanget av statskuppet til FLN og den etterfølgende terroren.

Jeg jobbet fra fem på morgenen til fem om ettermiddagen. Deretter var jeg hjemme. Hvis det banket på døren, lukket vi ikke opp, for da var det enten islamistene eller politiet. Begge deler var dårlige nyheter.

En generasjon vokste opp med dette som hverdag: Man holdt seg innendørs på kveldene. Storbyene Alger og Oran bærer ennå preg av dette: Jeg oppdager fort at det ikke er noe å gjøre når mørket faller. Den ene åpne kinoen i Alger er stusselig, foajéen er mørk og lite innbydende. Det er folk i gatene, det er restauranter, men alt har et trist preg. Kvelden i Algerie er stadig avlyst, ti år etter borgerkrigens slutt.

På veien ut til flyplassen passerer vi flere innsnevring, der politimenn vifter med snifferne. Noen måneder etter hjemkomsten leser jeg på BBCs nettsider: Briten James McCormick skal i retten etter å ha ha solgt juksemaskiner til et stort antall land. Det viser seg at snifferne er golfball-*finnere* som McCormick importerte fra USA og satte klistremerket «International Association of Bomb Technicians» på, før han solgte dem videre for opp til £27,000 stykket til en rekke land. *Cent pourcent de securité*. Mai 2013 ble McCormick dømt til ti års fengsel for svindelen.

Mens flyet følger middelhavskysten vestover tar jeg frem en av de få bøkene som er å oppdrive om borgerkrigen. Den er skrevet av en algerisk akademiker bosatt i Frankrike. Han intervjuet et stort antall personer under konflikten. Boka ble gitt ut i Frankrike under det spansklingende

Ti år etter borgerkrigens slutt er kvelden i Algerie stadig avlyst

pseudonymet Luis Martinez. I boka forteller en yrkessjåfør om de falske veisperringene:

De stopper biler, lastebiler, busser. De spør etter papirene dine. Hvis du ikke jobber for staten, har du ikke noe å være redd for. Jobber du for staten, tar de lastebilen din. Og hvis de lar deg leve, kan du si Hamdou lillah, takk Gud. Ved veisperringene i Jijel ødelegger de bilradioene. De sier at musikk er *haram*, ulovlig, og skyter istykker anlegget ditt hvis de ser det. Men ellers er de kledd som gendarmen, med *klash* (kalashnikov), caps, du kan ikke se på avstand om de er falske. De tar aldri privateide lastebiler, de spør deg hvem du jobber for, hvor du kommer fra og hvem du skal levere til. Men det hender de tar varene fra deg og sier: Vi forteller sjefen din at det var vi som tok dem, du har ikke noe å frykte. De gjør det helt rolig. Den første gangen trodde jeg at jeg skulle dø. Nå går det bedre. Når jeg ser dem, slapper jeg av. Det burde du også gjøre.

I mitt bilde av det moderne Algerie er veisperringene sentrale. Jeg har lest om hvordan islamister under borgerkrigen jevnlig drepte reisende ved falske veisperringe langs de store veiene. De utga seg for å være soldater, ikledd standarduniformen til hæren. Eller var det ekte soldater i ekte uniformer som utførte drapene – og hevdet å være jihadister i forkledning?

FLYTENDE FAKTA

Drapsmenn kledd som islamister slaktet uvæpnede landsbyboere innenfor høre- og synsvidde av

soldater i nærliggende militærleire. Soldatene løftet ikke en finger for å redde dem (Rais-massakren 29. august 1997). Et stort antall vestlige som arbeidet i Algerie ble drept under borgerkrigen. Som med mye i Algerie, er det ofte uklart hvem som gjør hva når historien skal fortelles. Fakta er vanskelig å kontrollere. Landet rangerer nær bunnen i Reportere Uten Grensers pressefrihetsindeks, i liga med Afghanistan og Zimbabwe. Rundt 70 journalister ble drept under borgerkrigen.

Inn til Oran er det færre veisperringe. Her foregår handlingen i Camus' *Pesten*. Til tross for den grusomme epidemien byen rammes av i romanen, har jeg alltid sittet igjen med et forførende bilde av Oran. I rapportene fra borgerkrigene har Alger vært åstedet for ondskapen. Oran var forskånet. Jeg har tenkt å ta inn på et sjarmerende hotell som viser seg å være nedlagt. I stedet ender jeg opp i et blåmalt betongbygg, anlagt ved en boulevard der trikken skulle gått, men som nå bare er et stort hull fordi linjen skal oppgraderes. Arbeidene har gjort Oran sentrum enda mer utrygt etter nattens frembrudd enn Alger. Jeg ender dagen med å forhandle frem en tallerken overkokte grønnsaker fra hotellkjøkkenet, etter betjeningens advarsler mot å gå ut i de trange passasjene langs trikketraseen. Skyggen av borgerkrigen tenker jeg, og forsøker å skype hjem uten hell.

Hvordan kunne et land som vant sin selvstendighet tredve år tidligere i en ekstremt blodig og brutal frigjøringskrig igjen senke seg ned i en komplisert voldsspiral? Militærstyret (med base i FLN - frigjøringsbevegelsen) satte

Jeg vet livsgleden må finnes her. Men hvor?

valgresultatet høsten 1991 til side. De hevder at statskuppet var nødvendig for å hindre at islamistene kom til makten og ødela det algeriske samfunnet.

Men handlet det om religion? Kanskje er det en linje i volden helt fra før den blodige franske annekteringen i 1830.

Jeg vil gjerne diskutere dette med folk jeg treffer i Oran. Men de få møtene jeg har – med hotellfolk, betjening, noen ungdommer – gir meg følelsen av at de helst ikke vil snakke om landet sitt. Ben, sjåføren jeg blir hengende ved har en jakke med logoen til Barcelona fotballklubb og kan lite fransk. Ben er en gift og troende mann, men spør meg likevel om skandinaviske kvinner. I all sin vennlige anstrengelse for å få meg til å like byen, eksponerer han bare det motsatte: Selv om jeg forsøker å se forbi min egen litterære forelskelse, strever jeg for å se livsgleden her. Jeg vet den må finnes. Men hvor? Og idet jeg blir forsøkt ranet på et gatemarked jeg sikkert ikke burde ha besøkt, når jeg et nullpunkt. Jeg har blitt turist i et krevende land. Et frivillig gissel som ikke klarer å skifte perspektiv. På hotellrommet finner jeg igjen frem boken om det mørke tiåret.

PRØVEKLUT

Martinez mener hovedgrunnen til borgerkrigen er økonomisk. Under president Boumediennes lederskap var Algerie et fyrtårn i den tredje verden, med en sosialistisk, statsstyrt økonomi. Etter opprørene i 1988 var den også en prøveklut for hvordan man kunne håndtere overgang fra

militærstyre til fullt demokrati. Landet var på vei i riktig retning. Så begynte nedstigningen mot borgerkrigen med annulleringen av valgresultatet. De to grupperingene FIS (*Front Islamique du Salut*) og GIA (*Groupement Islamique Armé*) bærer trolig hovedansvaret. Hovedmålene deres var å vinne makt og berike seg. Hæren på sin side utnyttet volden til å opprettholde herredømmet og forsterke sin tvilsomme legitimitet som makthavere. Dette gjaldt særlig på den internasjonale arenaen, der de poserte som garantister for «sekulære verdier» mot den «fundamentalistiske terroren» fra radikale islam.

Vi går vel aldri helt trett av denne øvelsen: De modererende kreftene blir overdøvet og samfunnet polariseres mot ekstremisme. En tilspisset situasjon som benyttes av alle parter til å få makt. I første rekke tilsynelatende av edle og ideologiske årsaker, men når skinnet av legitimitet slites bort, blir det igjen tydelig at makten er et middel til å berike seg selv og sine kumpaner. På befolkningens bekostning.

ENDELIG ET HJEM

Men så, kanskje fordi han fornemmet frustrasjonen min, inviterer sjåføren Ben meg hjem på middag. Endelig! Jeg er spent. Nå skal jeg få se innsiden, bli kjent med det *egentlige* Algerie. Vi kjører en drøy time ut av Oran, til et støvete nybyggerfelt der veiene ennå ikke har fått asfalt og husene venter på oppgangstider for å vokse en etasje til. Noen barn sparker fotball i kveldssolen. Ben tar meg med inn gjennom det som skal bli garasjen når neste etasje kommer. Enn så lenge er det

lagerrom. Betongveggene er rå. En trapp leder opp til ingenting.

Bens kone er noen år yngre enn ham. De har ennå ikke fått barn, det kan virke som det begynner å haste. Kona er regnskapsutdannet og Ben har fortalt at hun snakker svært godt fransk. Nå befinner hun seg i dypet av den smale betongetasjen, kommer såvidt ut av kjøkkenet for å hilse på meg. Hun serverer oss couscous med kikerter og grønnsaker. Det er reisens kulinariske høydepunkt. Ben og jeg sitter på stas i det som er stuen i påvente av utbyggingen: Et rom uten vinduer med et maskinvevet teppe på gulvet, en sofa og en bokhylle med nips. Vertinnen har trukket seg tilbake.

Jeg spør Ben om hun ikke skal spise sammen med oss – ikke minst fordi det vil være spennende å få høre litt om hvordan forholdene er for kvinner i dagens Algerie. Han rister på hodet og sier Nei, nei ... Noen nærmere forklaring får jeg ikke. Noe av svaret finnes kanskje i Svend Davangers artikkel i dette nummeret: Det er ikke nøytralt å ta med fremmede hjem. Men likevel valgte Ben å invitere meg. Kanskje var det fordi jeg under de lange kjøreturene våre innover i landet fra Oran spurte ham om hans tro, om bønn. At jeg var nysgjerrig på hvordan han fikk tilværelsen til å henge sammen.

Men kanskje er det også langt fra de skandinaviske kjønnsrollene til en støvete forstad utenfor Oran. Den algeriske geriljabevegelsen FIS uttrykte blant annet følgende retningslinjer for kvinnelig oppførsel: «En kvinne har bare tre grunner til å forlate huset: En gang for bryllupet, andre gang ved

sin fars død og tredje gang for sin egen begravelse». Det er umulig for meg å hvite hvordan Ben og kona egentlig har det. Jeg er på gjennomreise, men har i det minste fått et glimt inn bak portene. Ben kjører meg fra hotellet til flyplassen neste dag og tar farvel på sitt taust smilende, nesten naive vis.

KASBAHEN

Tilbake på Hotel Suisse i Alger spør jeg betjeningen om gamlebyen – *kasbahen*. Kan jeg gå omkring der på dagtid? De anbefaler at jeg bruker guide. En halv time senere møter jeg Cherif, 62 år gammel, høy og vindskjev, med runde briller og alpelue. Han er intelligent og kunnskapsrik og utstråler stolthet over landet sitt. Han snakker bedre fransk enn noen annen jeg har truffet. På veien gjennom byen blir vi utsatt for en taxisjåfør som uten å blunke tar dobbelt betalt, selv med Cherif ombord. Det gir meg anledning til å sjekke ut et tema fra boka til Martinez som viser galskapen og kreativiteten under borgerkrigen.

Jeg vil vite hva Cherif tenker om markedet *El Harrach* utenfor Alger. For å finansiere krigføringen mot regimet kjøpte islamistiske grupper *kif* (marijuana) i Marokko og leverte det i Frankrike til mellommenn som bytte for stjalne biler som allerede var forberedt til eksport.

Denne byttehandelen gjorde det mulig for emirene (geriljalederne) å unngå oppmerksomhet fra myndighetene fordi den ikke krevde noen banktransaksjoner. Den baserte seg på den enkle sammenkoblingen av to typer nettverk, ett som drev med dophandel, det andre med stjalne biler.

Cherif mener franskmennene gjør hva de kan for å ødelegge Algerie

Nettverkene var godt beskyttet av politiske og militære ledere.

El Harrach ble brukt av forretningsmenn fra hæren eller den private sektor. Kundene var elitens barn (de såkalte *thci-tchi*), som ville ha de siste modellene av Golf, BMW og andre høystatus-biler. Emirene tilpasset gruppene sine hele tiden til borgerkrigens skiftende politiske og økonomiske betingelser. En operasjonsmetode var å la en kunde (hvis mulig med høye forbindelser i tollvesenet) bestille en bil som på det tidspunktet ikke fantes på markedet i El Harrach. Bilen ble umiddelbart fullastet med våpen og gitt falske papirer av emirenes eksterne nettverk i Frankrike og Italia. Når bilen ankom havnen i Alger, ville kunden sørge for at den ble sluppet gjennom tollene (jo høyere tjenestemannen var i systemet, jo mindre var sjansen for at tollere våget å sjekke ham). Når bilen var betalt, ville den bevæpnede gruppen beslaglegge bilen. Disse nye måtene å tjene penger på, gjorde at emirene og deres kjempende forlot slagmarken og heller begynte å investere i handel. Midt under borgerkrigen eksploderte derfor antallet privateide import/eksportselskaper.

GJENSIDIGHET

Cherif blir provosert av det jeg forteller. Han vil vite hvor jeg har dette fra. Jeg forteller om boka til Martinez. Cherif fryser og mener franskmennene gjør hva de kan for å ødelegge for Algerie. En hver regimekritisk publikasjon i Europa, om den er aldri så analytisk, er fabrikkert av den gamle kolonimakten. Ingenting slipper gjennom den Algeriske tollene, det er tjenestemenn med høy

integritet. Det kommer med så stor intensitet at jeg velger å la temaet ligge.

Senere drøfter jeg Cherifs synspunkter med folk med kjennskap til Algerie og FN. Det er alltid franskmennene som lager utkastene til resolusjoner i Sikkerhetsrådet når det skal handle om Algerie. Selv sier de at det ikke er av uvilje, men fordi arbeidet skal fordeles, og det er nå engang franskmennene som kjenner Algerie best. Men det gir grobunn til skepsisen og paranoiaen (noen ganger med rette). Under NATOs bombing av Libya gikk det rykter om at den algeriske hæren hjalp Gaddaffi i første fase av opprøret. En kontakt i Algeries forsvarsdepartement avfeide ryktene som løgner spredd av franskmennene. Beviset: Hadde den algeriske hæren vært involvert ville Gaddaffi fortsatt vært ved makten.

Idet vi avrunder turen i kasbahen, vil jeg vite hva Cherif tenker om fremtiden. Det blir bedre nå, sier han. Jeg sier jeg tror Algerie vil være et svært attraktivt turistmål, med flott klima, spennende arkitektur og levende historie. Til tross for at han har arbeidet et langt liv i reiselivsbransjen, virker ikke Cherif spesielt interessert i å få flere turister til landet. Hva om de gjorde som Marokko? Der fikk jeg turiststempel i passet på flyplassen og kunne bli i tretti dager. Vi praktiserer *gjensidighet*, sier Cherif. Hvis Norge ikke gir algeriere anledning til å dukke opp på flyplassen på den måten, ser vi ingen grunn til at nordmenn skal få det når de kommer hit.

ET LITE STYKKE NORGE

På slutten av denne siste dagen i Algerie besøker jeg Statoils kontorer, og blir tatt i mot

Christopher Grøndahl, f. 1969, forfatter og dramatiker. Meditasjonslærer i Acem, redaktør i *Dyade*.

av en mild og vennlig Victor Sneberg, Statoils landsjef. Han forteller meg om arbeidet i Algerie, om installasjonene i ørkenen og trusselen fra islamistiske grupper i Sahara. Statoil-gjengen inviterer meg med til en restaurant i Alger sentrum. Jeg får bli med i selskapets bil, med selskapets sjåfør. Ingen Statoil-ansatte har på dette tidspunktet lov til å gå på gaten alene. De må kjøres fra dør til dør – på grunn av risikoen for å bli kidnappet mot løsepenger. Middagen er hyggelig. Jeg får et glimt inn i *expat*-livet, at det kan være levelig selv i et så krevende land som Algerie.

Kanskje er dette det nærmeste jeg kommer det gode livet i Algerie. Ironisk nok i en boble, isolert fra hverdagen til befolkningen. Og sårbart: Ganske nøyaktig ett år etter mitt besøk blir Victor Sneberg drept i angrepet i In Amenas. En geriljagruppe knyttet til AQIM (*Al Qaeda in Islamic Maghreb*) tar en stor gruppe utenlandske gisler. De algeriske sikkerhetsstyrkene «redder» situasjonen med en helt annen holdning til tap av sivile liv enn det vi er vant til. Dødstallene var: 29 islamister, 39 gisler.

I skrivende stund befinner Algerie seg midt i flere av samtidens intense bruddflater. Konfliktene fra borgerkrigen har fått ny kraft med våpen fra Libya og uro fra tuaregenes kamp for en egen stat i ørkenen i sør. På UDs landssider var det offisielle reiserådet i månedene etter terrorangrepet i In Amenas at Utenriksdepartementet frarådet reiser til eller opphold i Algerie. Nå er det endret til at

Utenriksdepartementet fraråder reiser eller opphold i Algerie som ikke er strengt

nødvendige. Utenriksdepartementet fraråder alle reiser eller opphold til Kabylia-området i Nord-Algerie. Likeledes frarådes alle reiser eller opphold til Sahel-området i det sentrale og sørlige Algerie, herunder regioner som grenser til Mauritania, Mali, Niger, Libya og det sørlige Tunisia. Utenriksdepartementet fraråder alle reiser til eller opphold i Tindouf fylke i det sørvestlige Algerie.

Med mindre du er journalist eller naiv romanforfatter bør du nøye deg med å oppsøke Algerie gjennom litteraturen en stund til. Noen forfatterskap finner du i artiklene til Eirik Jensen og Karin Holter. La oss håpe at Algerie en dag blir mindre krevende. ■

Kilder:

Samtaler i Algerie

The Algerian Civil War 1990 – 1998 av Luis Martinez (Hirst & Co, 2000)

Wikipedia

Tvetydighetens prins

Charles de Gaulle og Algerie

En autonom, kreativ leder som griper situasjonen og handler suverent. Dette var den franske statsmannen Charles de Gaulles visjon både for seg selv og det Frankrike han ønsket å bygge. Han var på vei mot historiens skraphaug, men Algeries frigjøringskamp reddet ham og ga ham en mulighet til å gjøre visjonen til virkelighet.

Oppgaven var imidlertid utfordrende. De Gaulle ofret idealet om klar og entydig kommunikasjon. Tvetydighet kom til å prege politikken. Sett i lys av de Gaulles mer helhetlige filosofi var imidlertid ikke dette noe avgjørende brudd.

I 1958 hadde Frankrike ett akutt problem som måtte løses: den snart fire år gamle Algeriekrigen. Det var ingen enkel oppgave. Minst seks forhold bidro til at Algerie var eksplosivt, et spesielt vanskelig tilfelle blant koloniene som søkte frihet etter 2. verdenskrig:

1. I den muslimske delen av befolkningen hadde det bygget seg opp mye forbitrelse, ja hat, helt siden den franske invasjonen i 1830. Frankrike hadde modernisert landet, men

samtidig undertrykt og marginalisert muslimene borgerrettslig, økonomisk og sosialt. En bakgrunn for dette var også det faktum at Algerie heller ikke før 1830 hadde vært en stat, men vært dominert av andre. Landet hadde ingen styringsdyktig elite, og var lite motstandsdyktig overfor inntrengere og fremmede makter.

2. Algerie var ikke en koloni under Frankrikes vinger, men ble oppfattet som en integrert del av Frankrike, på linje med Provence, Normandie

Men etterpå ble hodet helt tomt: Hva hadde han egentlig sagt?

og de andre delene av moderlandet. Man hadde vanskelig for å forestille seg en oppgivelse av kolonien.

3. Den algeriske frigjøringsbevegelsen FLN var en kompromissløs og dyktig motstander hvis strategi var å skape en militær situasjon i landet. Dette viklet Frankrike inn i voldsspiraler som svekket landets omdømme og ga krigen et blodig preg – den tok 700 000, kanskje opp mot én million liv.

4. Algerie hadde én million hvite, europeiske nybyggere som selv om de fleste langt fra var rike, likevel sto tydelig over landets ni millioner muslimer. Europeerne, etter Algeriekrigen kalt *pieds noirs* (svarte føtter), hadde hele sin tilværelse å tape dersom Frankrike trakk seg ut. Det fantes i tillegg et samfunn av 25 000 jøder som statusmessig var plassert mellom disse to hovedgruppene. De hadde også mye å frykte.

5. Den muslimske befolkningen, som hadde lite tilgang til materielle ressurser, økte langt raskere enn de europeiske nybyggerne. Sett fra europeernes ståsted var Algerie en demografisk bombe, enda en trussel for det hvite mindretallet.

6. Den franske hæren hadde i 1954 gått på et ydmykende nederlag i Vietnam. Offiserene i hæren var svært innstilt på at Algerie ikke skulle bli et nytt nederlag. I tillegg hadde de etter hvert som krigen utviklet seg investert mye i form av innsats og risiko. Hæren hadde mye å tape i Algerie.

Konstellasjonen Algerie-Frankrike var et felt

med uvanlig sterke spenninger på kryss og tvers: mellom muslimer og kristne europeere, mellom de militære styrkene og FLN, mellom forestillinger om Algerie som integrert del av Frankrike og et mer autonomt eller helt fritt Algerie, mellom en vanskelig fortid og mulige framtider.

TVETYDIGHETENS PRINS?

Sommeren 1958 kom Charles de Gaulle til makten i Frankrike som en direkte følge av krigen i Algerie. Mange personer og grupper bidro til utfallet av krigen. Men det er enighet om at de Gaulle fra dette året og fram til krigens avslutning i 1962, spilte en helt avgjørende rolle. Forenklet sagt ledet han Frankrike ut av krigen og inn i en ny tid.

Men hvordan? I 1960 uttalte den franske politikeren Robert Buron: "Hvor leder han oss, denne tvetydighetens prins?". I en nyere artikkelsamling, *De Gaulle et l'Algérie 1943-1969*, framheves "mysteriet de Gaulle". I følge historikeren Alistair Horne er de Gaulle "den mest ugjennomtrengelige, gåtefulle statsmann i moderne tid". Han fortsetter: "Hvorfor var han alltid så tvetydig når han snakket om sine hensikter?". Bernard Tricot, rådgiver for de Gaulle, fortalte om følelsen han hadde etter sine møter med de Gaulle: "men så, etterpå, ble på en underlig måte hodet helt tomt når det gjaldt hva han egentlig hadde sagt".

Utsagnene over antyder at det ikke alltid var klart hvordan de Gaulle tenkte. Det underliggende spørsmålet er: Visste de Gaulle fra begynnelsen av at Algerie var tapt som koloni, eller ble denne erkjennelsen til underveis? Hvis han visste det fra

Lederen bør også holde seg litt på avstand, de underordnede skal ha inntrykk av noe høyere.

begynnelsen, framtrer hans utydelighet som en beregnende strategi, og de Gaulle blir mer av en maktpolitiker. Dersom han imidlertid selv skiftet standpunkt underveis, tegner det seg et mer sympatisk bilde av en søkende person som etter hvert finner løsningen og som ikke alltid er i stand til å uttrykke seg entydig.

Begge deler hevdes og har vært hevdet, både i samtiden og senere. Historikerne Martin Evans og Benjamin Stora legger vekt på at det er brudd i de Gaulles politikk. Veien ble til underveis. Alistair Horne er imidlertid mer villig til å framheve at det er kontinuitet og sammenheng. Blant de samtidige var meningene delte.

De Gaulle sa selv om Algeriekrigen: "man løser ikke et problem som dette, man lever med det!" Her indikerer han at det var en skiftende, deltakende prosess. Men han skrev også at "båten ville kantret" hvis han hadde formidlet sine hensikter rett fram. Og han sa at han allerede i 1958 visste at "det for Algerie ikke lenger [var] noe annet alternativ enn selvbestemmelse". Rådgiver Tricot kommenterte dette slik overfor de Gaulle: "Jeg levde gjennom hele denne perioden sammen med deg, og sakene syntes for meg ikke å ha vært like enkle".

SAMMENHENGEN MED DE GAULLES FILOSOFI

En side ved dette som ikke har vært særlig framhevet, er hvordan de Gaulles utsagn og handlemåte under Algeriekrigen står i et forhold til mer varige oppfatninger hos ham, til hans filosofi, som var utviklet over lang tid. Spesielt

tenker jeg da på hans forståelse av lederskap og hans politiske idealer.

Når vi trekker dette inn, blir hans håndtering av Algerie ganske konsekvent. Den er slu, ja, men ikke kun dette. De Gaulle synes å ha ant hele tiden hvor det bar, og denne anelsen var i overensstemmelse med hans mer allmenne oppfatninger, noe han derfor måtte hjelpe fram. Også selve hans måte å gå fram på var i overensstemmelse med hans mer varige oppfatninger.

Maktfilosofen Niccolò Machiavelli mente den politiske lederen måtte kunne bruke både mennesket i seg, for hvem alt foregår trygt innenfor loven og idealet, og dyret i seg, hvor instinktene råder og man står i et noe friere forhold lov og ideal. Å få gjort noe syntes for Machiavelli å kreve at man "ved sluhet er i stand til å forvirre andre", men også at man kunne være en som andre fryktet. Machiavelli tegnet dette dyriske ved lederen gjennom bildet av en rev og en løve – reven unngår fellene mens løven kan spre frykt.

Selv om de Gaulle var en slu rev og iblant også nok kunne være en brutal løve, var han en rev og en løve som var forpliktet overfor en gjennomtenkt og for sin tid akseptabel filosofi, altså et dyr som også var menneske.

LEDELSE I FØLGE DE GAULLE

De Gaulles hadde sin yrkesbakgrunn fra den franske hæren. Hans forståelse av ledelse reflekterer dette og ligger naturlig nok et stykke unna vår tids nordiske, demokratiske ledelsesideal. Samtidig er det en interessant introspektiv og artistisk side i

Men etterpå ble hodet helt tomt. Hva hadde han egentlig sagt?

hans oppfatning som har noe allment ved seg.

I 1927 holdt de Gaulle tre forelesninger ved Saint-Cyr-krigsskolen over temaet. Han vektla at stilt overfor en situasjon, vil lederen vende seg innover mot sine egne ressurser, gjøre situasjonen til sin egen og handle med en viss suverenitet, eller som han sier, med "mesterens stolthet". Det er en begrunnet stolthet, en holdning som kan ha noe grandios ved seg, på grensen til overmot, men som samtidig er vendt utover, bygger på kompetanse, er opptatt av saken og ikke er bekymret for seg selv.

Lederen er også kreativ, ikke en som følger regler, men en som "kan det å ikke adlyde". Under 1. verdenskrig hadde de Gaulle selv blitt tatt ut av tjeneste i åtte dager fordi han mot sine ledesers vilje ga ordre om ild.

Lederens perspektiv er et annet viktig trekk. Som leder skal man "sikte høyt, se stort, dømme vidtrekkende, skjære gjennom det normale hvor man diskuterer innenfor snevre grenser". Lederen bør også holde seg litt på avstand, de underordnede skal ha inntrykk av noe høyere. For de Gaulle ivaretas nærhet, kjærlighet og vennskap av familien og privatsfæren, ikke av lederskapet.

De Gaulle var i 1927 bekymret for utvelgelsen av ledere i det franske militære systemet. "Vår tid er lite orientert mot det å utdanne og velge ut militære ledere ... Hvem i hæren sier ikke i dag ofte ... "Hvorfor er jeg her? Jeg vet ikke!"". Han var imidlertid overbevist om at ledere trer fram når krisen melder seg. Ved de store anledninger

vil "en dyp bølge" skyve den rette fram. De Gaulle var opptatt av det unormale, det eksepsjonelle, den store krisen. Lederen og krisen hører naturlig sammen.

De Gaulle trådte fram som Frankrikes leder ved de neste to store krisene i landet: 2. verdenskrig og Algeriekrigen. Det han sa i 1927 var en profeti for hans eget forhold til Frankrike de neste 40 årene.

POLITIKK

De Gaulles ideer om politisk ledelse bryter ikke med ideene om lederskap i en militær sammenheng. Etter krigen trakk han seg fra landets regjering fordi han mislikte partisystemet som var i ferd med å utvikle seg og som ble grunnpilaren i den nye fjerde republikken. Han ville ikke trekkes ned i det han så som partienes kiv og strid. Med partier kunne man ikke styre landet. En minister fra et parti ville være bundet av særinteresser og partiorganisasjon.

Denne forståelsen av politisk ledelse er i tråd med kravet om at lederen er en kreativ person som vender seg innover og gjør situasjonen til sin egen. Partipisken ville kneble denne forutsetningen.

I stedet foreslo de Gaulle i 1946 at landet burde styres av en politisk ledelse plassert over partiene. Forslaget skulle bli en opptakt til dannelsen av den femte republikk med de Gaulle som president fra januar 1959. I denne ordningen valgte folket presidenten, som satt trygt i sju år, fikk stor utøvende myndighet og selv kunne utpeke statsminister med regjering. Da de Gaulle på en pressekonferanse i 1958 foreslo at han "kunne være nyttig enda en

Lederen bør også holde seg litt på avstand, de underordnede skal ha inntrykk av noe høyere.

gang for Frankrike", framhevet han at han var "en som ikke tilhører noen og som tilhører alle". I 1946 hadde han sagt at han ville vente i kulissene som en reserve i tilfelle en krise igjen skulle komme.

De Gaulle hadde også noe som liknet en politisk filosofi, noe som han trodde sterkt på og som lå til grunn for alt det andre. De Gaulle oppfattet Frankrike som bestemt for grandeur. Ikke først og fremst i form av materiell makt, men som en åndelig kvalitet. Grandeur var landets skjebne, som det måtte gripe. Det innebar å "være i første rekke", å sette store prosjekter ut i livet, å "sikte høyt og holde seg rett i ryggen". "Frankrike kan ikke være Frankrike" uten dette. Det var ikke avgjørende om prosjektene lyktes eller ei. Frankrike var til for "opnådde suksesser eller eksemplariske ulykker". Som Samuel Beckett sier: "Fail again, fail better". Det farlige er ikke mistaket, men middelmådighet og adspredelse, de lave siktemålene. Dette kunne iblant ramme Frankrike, og de Gaulle oppfattet det som "avvik" og "feil".

De Gaulles mål var da dypest sett å "opprettholde Frankrikes ånd", som den britiske politikeren Harold Macmillan formulerte det. Dét var også noe av grunnen til at han i 1946 trakk seg fra partipolitikk.

Hadde de Gaulle med sin militære bakgrunn en diktator i seg? Tydelig nok ønsket han vide fullmakter som statsleder. Men han ville være bundet likevel, om ikke av partiet så av grunnloven og folket. Som et ekko av Rousseau sa de Gaulle i 1931 at det dreier seg om å samles frivillig under

den allmenne interessen. De Gaulle baserte seg ofte på folkeavstemninger i saker han anså viktige. Opinionen var hans viktigste støtte, ikke minst under Algeriekrigen, og den bandt ledelsen. De Gaulle endte sin karriere i 1969 ved å gå av etter en folkeavstemning hvor hans forslag tapte.

DE GAULLE I AKSJON: MAI 1958

De Gaulles typiske handlemåte som politiker kommer godt fram i måten han kom til makten på i 1958. Det må sies å være et klassisk eksempel på hvordan en oppstått situasjon, det Machiavelli kaller Fortuna, utnyttes av en politiker med Virtù (dygd). I denne situasjonen kan vi også se den tidligere nevnte spenningen mellom det politiske mennesket som følger idealer og lover og det politiske dyret – reven eller løven – som søker makt i et friere lende.

I 1958 var den fjerde republikkens autoritet svekket. Det hadde vært over 20 regjeringer på 12 år, og mot slutten av 1957 hadde landet opplevd 35 dager uten regjering. Frankrike, med den tre år gamle Algeriekrigen som hovedutfordring, syntes uregjerlig. Landets internasjonale prestisje var sunket til et lavmål. Våren 1958 blomstret flere konspirasjoner med tilknytning til Algerie. Noen ville ha de Gaulle tilbake, andre ville ha hæren i førersetet.

13. mai 1958 tok det militære kontrollen i Alger. Lederen for opprøret, general Jacques Massu, proklamerte dannelsen av en komité for offentlig sikkerhet. De sentrale myndighetene var dermed satt til side i Algerie. Massu og andre nevnte de

Det farlige er ikke mistaket, men middelmådighet og adspredelse, de lave siktemålene.

Gaulle som ny statsleder. De mente han kunne gjenreise autoritet og sikre Algerie for Frankrike.

De Gaulle var i en delikat situasjon. Her var øyeblikket han hadde ventet på siden 1946: en unntakstilstand, en mulig borgerkrig, en systemkrise. Men det var uaktuelt å reise til Alger og stille seg på opprørernes side. Da ville han være utenfor loven. Og likevel var det de militæres press som kunne bringe ham til makten, fordi dette presset rystet den sittende makten.

19. mai tillyser han en pressekonferanse, hvor han uttaler at han stiller seg til disposisjon som statsleder om nødvendig. Men det skal skje innenfor konstitusjonelle rammer. Dog kan det bare skje gjennom det han kaller en "eksepsjonell prosedyre" – noe annet ville ikke være mulig siden han selv sto helt utenfor det politiske liv.

En uke senere møter han statsminister Pflimlin. Pflimlin ber de Gaulle bruke sin autoritet til å stanse hæren. I det statsministeren sier dette, har han innrømmet at han ikke lenger egentlig er i ledelsen. Under møtet sier han også at han kan være villig til å vike plassen for de Gaulle.

Dagen etter, og uten å informere Pflimlin, tvinger de Gaulle på egen hånd fram et skifte. Han sender ut et kommuniqué hvor han annonserer dannelsen av en regjering. Samtidig beordrer han de militære styrkene til å være lojale. Deretter sikrer han seg støtte fra president Coty og parlamentslederen Mollet. 1. juni stemmer nasjonalforsamlingen ham inn som regjeringssjef og gir ham vide fullmakter for en avgrenset periode. Det hadde vært større

demonstrasjoner i Paris, med Mitterand og Sartre i spissen. Men protestene var ikke truende. Situasjonen var snarere preget av lettelse over at krisen var over.

Hva karakteriserte de Gaulles handlemåte under mai-krisen i 1958? Martin Evans peker på at han klarte å kanalisere situasjonen som oppsto til egen fordel. De Gaulle spilte på den militære kupp-trusselen som kom fra Algerie. Han lot trusselen utvikle seg, men passet på ikke selv å bli innlemmet i opprøret. Tvert i mot befestet han sin moralske autoritet overfor hæren ved til sist å stagge den.

Videre bedømte han opinionen riktig. Befolkningen ønsket et systemskifte. Derfor var det mulig å stille seg til disposisjon som leder og tvinge fram en løsning, selv om han beveget seg på kanten av det konstitusjonelt akseptable. Etter at Pflimlin hadde kastet kortene og de Gaulle hadde sagt han ville danne en ny regjering, ga resten av maktstrukturen etter som fallende dominobrikker.

Alistair Horne betoner hvordan de Gaulle lot Frankrike vente før han lot det stå til. Han "lot landet gå helt fram til kanten av svelget og stirre ned på den ytterste katastrofen, nemlig borgerkrig, før han strakte ut en hjelpende hånd for å trekke det tilbake". Ved å utsette handlingene på denne måten, skaffet de Gaulle seg solid støtte. I tillegg ble det tydelig at han ikke var hærens mann, men at det var landet som sådan han var til for. Horne tror Algeriekrigen ville endt i borgerkrig om ikke de Gaulle hadde handlet på denne avventende måten.

Algerie var det store hinderet på veien til modernisering.

Mai 1958 viste de Gaulle som strateg. Han klarte å manøvrere seg inn i den lederposisjonen som han tidligere hadde beskrevet: fri til å møte situasjonen, over særinteressene, over partiene, løftet fram av en dyp bølge.

EN BRIKKE I ET PUSLESPILL

Selv om Algerie var den åpenbare utfordringen for Frankrike, var Algerie bare en brikke i et puslespill for de Gaulle. Frankrikes *grandeur* var viktigst. Rundt 1960 innebar dette å "omdanne vårt gamle Frankrike til et nytt land og gifte henne med samtiden", med andre ord å modernisere. De Gaulle ville overhale det politiske systemet, styrke økonomien og finanssystemet, heve Frankrikes internasjonale status, bygge om forsvaret, føre landet inn i atomalderen og bringe Frankrike inn som ledende i oppbyggingen av et "sterkt, forent og uavhengig Europa".

Algerie var da det store hinderet på veien til modernisering. De Gaulle skrev om Frankrike etter at Algerie i 1962 var overlatt til seg selv: "Nå er hun utenfor fare". Faktisk opplevde også landet en blomstring politisk og økonomisk utover på 1960- og 1970-tallet, ikke minst takket være at det ble en løsning på Algeriekrigen.

STØ KURS, MEN NYE SIGNALER

Siden de Gaulles perspektiv på denne måten gikk langt ut over Algerie, var også Algeries verdi blitt relativ. Det første året ved makten fortsatte likevel de Gaulle en politikk han hadde arvet fra forgjengerne. Helt fra 1920-tallet hadde venstresiden i Frankrike utviklet en mykere

kolonialisme. Det gikk ut på at den muslimske eliten skulle utvikles til likeverdige franske borgere. Slik kunne det potensielt eksplosive Algerie stabiliseres. Dessuten ga det mening å bringe sivilisasjon til kolonien.

Under Algeriekrigen ble denne politikken fulgt fra 1956. Det ble satset på utviklingshjelp. Frankrike forsøkte å vinne "hertene og hodene" til den algeriske befolkningen. Samtidig bekjempet man FLN gjennom militære offensiver.

Som forgjengerne satte de Gaulle i gang et omfattendemoderniseringsprogram, og muslimene fikk for første gang stemmerett. Parallelt med dette lanserte han en større militær offensiv rettet mot FLN. Det første året tydet dermed på at de Gaulle ville beholde Algerie under fransk herredømme, utvikle landet, og nedkjempe FLN. I sin første tale til Algers befolkning 4. juni 1958 snakket de Gaulle også i typisk fransk tradisjon om brorskap og likhet. Dette måtte forstås som en forsikring om et fortsatt fransk Algerie. Så langt var alt i tråd med fortiden.

Imidlertid sendte han også ut andre signaler. De Gaulle unngikk å uttale "fransk Algerie" direkte. Uttrykket glapp rett nok spontant ut av ham under en tale to dager etter Alger-talen, men dette var eneste gang og visstnok var det hele litt nølende uttalt. Viktigere var det at det å snakke om brorskap og likhet også var en invitt til muslimene. Alle borgere skulle fra nå ha de samme rettigheter og plikter. Hvordan skulle de hvite forstå dette?

Senere det første året nevnte de Gaulle flere ganger

Det farlige er ikke mistaket, men middelmådighet og ådspreidelse, de lave siktemålene.

at Algerie måtte utvikle sin egen "personnalité". Han unngikk derimot uttrykket "integrasjon", som minnet for mye om assimilering og tvang. De Gaulle strakte også hånden forsiktig ut mot FLN: Hemmelig kontakt ble opprettet, dødsdommer ble opphevet, fanger løslatt, fred ble tilbudt på visse vilkår. De Gaulle kritiserte også de mest hardkokte blant de algeriske europeerne og sa våren 1959 at "Papa's Algerie er død".

Kort sagt gikk en rekke signaler i retning av at Algerie ikke kunne være som før, og i flere av signalene lå en anerkjennelse av det muslimske Algerie. Dette skapte uro i hæren og blant de hvite i Algerie, nettopp de to gruppene som hadde presset på for å få de Gaulle fram i 1958. I Alger kunne man i mai 1959 høre de første spredte rop: "Ned med de Gaulle!".

De Gaulles handlinger og uttalelser det første året gikk altså i litt ulike retninger og kunne med godvilje forenes både med at han allerede visste hvor han ville, nemlig mot en avvikling av kolonien Algerie, og med at han var i prosess og fortsatt mente at Algerie skulle være fransk i en eller annen form.

OMSLAGET: DE GAULLE FINNER ALGERIE OG SEG SELV

Som franskmenn flest var de Gaulle fascinert av det nye TV-mediet som etter hvert hadde fått utbredelse. Han talte på fjernsyn oftere enn annenhver måned i denne perioden. 16. september 1959 holdt han en spesielt godt forberedt fjernsynstale om Algerie. Talen oppfattes gjerne som en avgjørende hendelse under Algeriekrigen.

Historikeren Benjamin Stora setter den også inn i en videre ramme: Talen markerer overgangen til det moderne Frankrike. De Gaulle har oppfattet at det blåser nye vinder og han stiller seg på det nyes side, det som etter hvert skal bli 1968 og en ny generasjons prosjekt.

Hva var det han sa? "Algeriernes skjebne tilhører algerierne selv". De Gaulle gikk inn for koloniens selvbestemmelse ("autodétermination"). Han så for seg en folkeavstemning der landet selv skulle velge sitt forhold til Frankrike. Han nevnte tre alternativer å stemme over: full selvstendighet, full integrasjon, selvstyre i nært samarbeid med Frankrike.

Med prinsippet om selvbestemmelse og ved å tillate full selvstendighet som et mulig utfall, brøt de Gaulle med den myke kolonialismen. Han brøt rett og slett med kolonialismen og åpnet Frankrikes vei mot en postkolonial tankegang. Dette skrittet tok han på egen hånd, men etter sondering og rådføring hjemme og ute våren og sommeren 1959. "Jeg tar alene ansvar for den algeriske politikken", sa han til sin regjering like før talen ble holdt.

Samtidig fant han på en ny måte tilbake til sine grunnideer. For hvis Frankrike har en særegen identitet, grandeur, så vil også andre nasjoner kunne ha det. Men da må de søke å være seg selv, og selvbestemmelse blir dermed det eneste riktige. Når de Gaulle i 1958-1959 snakker om utvikling av Algeries personlighet, er det dette potensialet for å bli seg selv som påpekes. Så tidlig som i 1944 hadde han også sagt at Frankrike skulle "lede hver av koloniene gjennom en utvikling som vil gjøre

Algerie var det store hinderet på veien til modernisering.

dem i stand til å administrere og, senere, styre seg selv". Det er ikke overraskende at nettopp de Gaulle var blant dem som brøt med kolonialismen.

Selv tilkjennega han på dette tidspunktet at folkeavstemningen burde ende med det tredje alternativet: selvstyre i nært samarbeid med Frankrike. Full selvstendighet så han på som en lite fruktbar løsning, med sannsynlig utvikling av diktatur i Algerie og tap av franske interesser i Afrika. Full integrasjon var han heller ikke tilhenger av. Han trodde ikke på flerkulturelle samfunn, og han fryktet den islamske befolkningsøkningen med omfattende innvandring til Frankrike.

EN LOGISK UTVIKLING

Såpass mye peker i retning av økt anerkjennelse av det algeriske synspunkt allerede i 1958-1959, at 16. september-talen og selvbestemmelse synes mer som en logisk utvikling enn et brudd. I 1961 sa de Gaulle at de mange talene hans dreide seg om "å forberede opinionen for det som måtte komme". Mye tyder på at det første året var en forberedelse for å fremme ideen om selvbestemmelse. Når denne var uttalt, måtte full selvstendighet tillates, ellers ville ikke selvbestemmelsen være der.

Det av utsagn som pekte i motsatt retning kan da forstås som forsøk på å mildne budskapet. På denne måten var det også i noen grad mulig for de som ønsket et fransk Algerie å tro at de ikke var sviktet. Spesielt var dette viktig overfor hæren, som de Gaulle var helt avhengig av i Algerie.

De Gaulle brukte for øvrig en egen taktikk på dette punktet: Han lot sine underordnede tale

om et fransk Algerie til hæren og de algeriske europeerne. Iblant oppsto det sterke motsetninger innad i regjeringen fordi ministre merket at de Gaulle plutselig kunne underminere det ministrene hadde sagt like før. Trolig var dette noe de Gaulle lot skje fordi det tjente prosessen, så fikk det heller være med ministrenes velvære.

SISTE FASE: ... MENS JERNET ER VARMT

De Gaulle fikk allmenn støtte for talen om selvbestemmelse, bortsett fra innen hæren og den hvite befolkningen i Algerie, hvor man mente talen representerte et svik.

Styrket av tilslutningen begynte nå de Gaulle mer aktivt å presse på for en løsning. Han grep stemningen og muligheten omtrent som i mai 1958, og gikk et skritt lenger. Gradvis antydte han full selvstendighet. I juni 1960 snakket han om et "algerisk Algerie", i november 1960 om en "algerisk republikk" og i april 1961 om et "suverent Algerie". Videre holdt han en folkeavstemning 8. januar 1961 over spørsmålet om selvbestemmelse. Med 75% støtte fra denne gikk han selv lenger enn avstemningen tillot og åpnet direkte forhandlinger med FLN.

Samtidig ble det brukt et økonomisk argument for at Frankrike skulle løse båndene til Algerie. I 1956 hadde sosiologen Raymond Aron og redaktøren Raymond Cartier hevdet at det ville være bedre for Frankrike å bruke penger hjemme enn å investere i koloniene. Rike Sveits og Sverige hadde jo ikke kolonier, og utregninger viste at det franske regnestykket ikke ville gå opp. I april 1961 sa de Gaulle på en pressekonferanse: "Algerie

De Gaulle kunne plutselig underminere det ministrene hadde sagt like før

koster mye mer enn det bringer inn, det er det minste vi kan si". Det var ikke lenger i Frankrikes økonomiske eller strategiske interesse å sitte med Algerie.

Tendenser i tiden understøttet de Gaulle. I løpet av 1960 hadde de andre franske koloniene i Afrika oppnådd selvstendighet. Den internasjonale opinionen var positiv til et selvstendig Algerie, og Frankrikes status sank tilsvarende. Etter hvert fortonte Algerie seg mer og mer som et spørsmål om å trekke seg tilbake på en akseptabel måte. Ikke minst var det franske folk lei av krigen. Mange av landets unge tjenestegjorde i Algerie. Og nye menneskerettighetsbrudd ble avslørt i pressen.

Hæren forsøkte for tredje gang et kupp, men det var dårlig forberedt og de Gaulle stoppet det med en av sine fjernsynstaler. Løpet var dermed kjørt for de hvite europeerne i Algerie og de opprørske elementene i hæren. Heretter fikk opprøret form av ren terrorisme. Organisasjonen OAS utførte de neste par årene en rekke aksjoner i Algerie og Frankrike, men uten å kunne endre prosessen. Hovedstaden Alger sank i denne fasen ned i en lovløs tilstand, og i Paris var det i begynnelsen av 1962 daglige terrorangrep.

I mai 1961 gikk prosessen over i forhandlinger med FLN. Spesielt vanskelig var spørsmålet om de hvites rettigheter i et fritt Algerie og oljeregionen Sahara, som Frankrike ønsket å beholde. Krigshandlingene fortsatte parallelt. De Gaulle forregnet seg på den internasjonale opinionen da han slo for hardt tilbake mot et FLN-angrep på en

fransk militærbase i Tunisia. Det internasjonale presset mot Frankrike økte.

I september 1961 ga han seg på det avgjørende Sahara-punktet. Det var et uttrykk for hvor desperat prosessen trengte en avslutning slik at Frankrike fikk frie hender med sin egen utvikling.

Den endelige avtalen ble signert 18. mars 1962. Målt etter tidligere standarder hadde Frankrike tapt på punkt etter punkt. Sahara var oppgitt, FLN var anerkjent, Frankrike skulle gi noe økonomisk hjelp og fikk beholde noen militærbaseer for en avgrenset periode. 900 000 hvite kom til å måtte emigrere til Frankrike. I Frankrike var det lettelse.

URENT TRAV OG SAMMENHENG

De Gaulle startet sin periode som leder med å betrygge alle om at den tidligere linje fortsatte. Men omtrent samtidig begynte han å sende ut signaler om at ikke alt kunne være som før. Så kom talen om selvbestemmelse som endret perspektivet for mange. De Gaulle fulgte egentlig aldri opp talen om selvbestemmelse på den måten han hadde foreslått, forhandlinger og ikke folkeavstemning bestemte i realiteten Algeries skjebne. I stedet brukte han støtten han fikk på dette punktet til å presse på for anerkjennelse av et selvstendig Algerie. Videre startet han forhandlingene. Hele tiden gikk han dermed et stykke ut over den posisjonen han hadde oppnådd. Og så håpet han at opinionen ville følge ham, noe den gjorde. De mange fjernsynstalene var nok en viktig faktor i dette bildet.

Dag Jensen, f. 1959, dr. art., historiker, dekan ved Fakultet for samfunnsfag ved Høgskolen i Oslo og Akershus. Kurslærer i Acem, redaktør i *Dyade*.

Prosessen var i overensstemmelse med de Gaulles grunntanker. Den tilsvarte tanken om en autonom, kreativ leder som griper situasjonen og handler relativt suverent. Den tilsvarte også tanken om Frankrikes grandeur og forutsetningen om alle lands mulige egenart. I tillegg bekrefter prosessen mønsteret fra mai 1958, hvor han fikk kanalisert situasjonen i sin retning og spilte på opinionens aksept.

De Gaulle tapte for FLN, men synes tidlig å ha innsett at dette måtte skje. Det var et styrt nederlag, som åpnet for noe annet. Frankrikes problem i Algerie var et spørsmål om å endre forståelse og akseptere det nye. Derfor ble prosessen en blanding av til dels sprikende signaler og nye initiativ. Et typisk urent trav, vil mange si.

Det eventuelt gåtefulle ved de Gaulle er kanskje at han på et beregnende vis doserte og administrerte meldinger og handlinger, samtidig som det hele var uttrykk for hva han dypere sett mente. ■

Stoff og sitater til denne artikkelen er stort sett hentet fra Gallo og de Gaulle (lederskap, politisk syn), samt Horne, Evans og Stora (de Gaulle og Algeriekrigen), pluss Wikipedia.

Litteratur

Martin Evans, *Algeria: France's Undeclared War*, Oxford University Press, 2011 (Kindle)

Max Gallo, *De Gaulle 1-4*, Paris, Laffont, 1998

Charles de Gaulle, *Mémoires de guerre. 1. L'appel 1940-1942*, Paris, Plon, 1954

Alistair Horne, *A Savage War of Peace: Algeria 1954-1962*, New York Review Books, [1976] 2006 (Kindle)

Niccolò Machiavelli, Fyrsten.

Benjamin Stora, *De Gaulle et la guerre d'Algérie*, Paris, Pluriel, 2010

Maurice Vaïsse (red.), *De Gaulle et l'Algérie 1943-1969*, Paris, Armand Colin, 2012

Wikipedia, artikler om Algeriekrigen og Charles de Gaulle

Stemmen som stilnet

Albert Camus og Algerie

Forfatter og nobelprisvinner Albert Camus var født og oppvokst i Algerie. Det preget hans forfatterskap og førte til at han engasjerte seg sterkt for dialog mellom partene i frigjøringskrigen.

Som modererende stemme ble han fanget i den politiske kryssilden, mistolket og avvist av alle parter. Til slutt gjensto kun ett valg: Taushet.

Han er kjent som en av de mest betydelige franske tenkere og forfattere i det 20 århundre. Men han var født i og vokste opp i Algerie, og regnet seg selv ikke som franskmann, men algerier – "i ordets fulle forstand" som han selv sa. Denne dobbeltheten – oppveksten i Algerie men med franskspråklig identitet – preget Albert Camus' holdning til opprøret i Algerie på 1950-tallet.

I et åpent brev til en algerisk venn skrev Camus at den stadig økende voldsspiralen, med massakre av franske sivile og mot-massakre av arabiske sivile, hadde presset ham til "randen av fortvilelse." Konflikten i Algerie berørte Camus direkte og personlig – han hadde fortsatt familie der, og venner på begge sider. "Akkurat nå har jeg smerter i Algerie som andre har vondt i lungene."

I 1956 reiste Camus tilbake til Algerie i et desperat forsøk på å få til hva han kalte en "sivil våpenhvile" mellom de stridende. Den amerikanske litteraturprofessoren Robert Zaretsky, som nylig har skrevet en biografi av Camus¹, beskriver settingen slik:

Det er 22. januar 1956 i Alger, hovedstaden i den franske kolonien Algerie. Vanligvis tilbringer innbyggerne i Alger søndagene med å vandre langs byens boulevarder og å samles på byens mange kafeer. Denne søndagen er annerledes. Nå samler innbyggerne i Alger seg på byens sentrale torg, Place du Gouvernement. På den ene siden står en rasende mobb av franske

¹ Robert Zaretsky, *Albert Camus: Elements of a Life*. Ithaca and London: Cornell University Press, 2010.

innvandrere - kjent som pieds-noirs. De ledes av en bareier og bråkmaker ved navn Jo Ortiz, som sverger på at Algerie var og alltid vil forbli en del av Frankrike. På den andre siden av torget trenger tusenvis av arabere og berbere seg sammen. De holdes tilbake i det skjulte av medlemmer av Front de Libération Nationale (FLN) - den hemmelige bevegelsen som arbeider for at Algerie skal bli uavhengig av Frankrike. Mellom de to fiendtlige grupper står en rekke med franske gendarmer.

Publikum strømmer mot vollene som omkranser Plazas Cercle du Progrès, en møteplass som skiller to verdener: Bak torget ligger en sølete og skitten Kasbah, den gamle muslimske bydel med trange smug og smale passasjer. Foran torget ligger bydelen Bab el Oued, bebodd av spanske innvandrere fra arbeiderklassen. I hallen sitter pieds-noirs og arabere i trange rader og bøyer sine hoder frem for å se hva som skjer. På scenen sitter to pieds-noirs – en katolsk prest og protestantisk prest – og en lokal muslimsk representant. Taleren stumper sin Gauloise på skosålen og griper fatt i talen som maner til våpenhvile. Så går en sliten og blek mannen opp på podiet. Albert Camus.

Camus begynte å tale: "Dette møtet måtte finne sted", sa han, "for å vise i det minste at en utveksling av synspunkter fortsatt er mulig." Han hevdet at han var en privat, og ikke en offentlig, figur. Men fordi krigen hadde trengt seg inn i området for det private, hadde han og hans kolleger stått frem, fordi de var overbevist

om at "å bygge, undervise, skape [er] aktiviteter som tilhører livet og generøsiteten, og som ikke er mulige i et rike fylt av hat og blodsutgytelse." I Algerie "er det en million franskmenn som har vært her i et århundre, og millioner av muslimer, enten arabere eller berbere, som har vært her i århundre." Men ekstremister prøvde å fornekte denne virkeligheten ved å terrorisere ikke bare den andre siden, men også de moderate medlemmene av sine egne etniske grupper. Hvis ikke begge sider åpnet for en dialog, ville volden bære av med Algerie.

Zaretsky fortsetter:

Camus stanset, og en summing steg opp fra publikum. Camus så at Ferhat Abbas, den siste store moderate stemmen blant de algeriske nasjonalistene, nettopp hadde ankommet. Som Camus, var Abbas et produkt av den franske republikanske skolesystemet, og også han trodde på de universelle prinsippene som lå til grunn for den franske republikken. Og som Camus mente Abbas at de to folkene ikke hadde noe annet valg enn å sameksistere. I det Abbas gikk frem mot scenen, møtte Camus ham på halvveien og de to omfavnet hverandre. I et kort øyeblikk hørtes en eksplosjon av applaus; Camus bønn om en sivil våpenhvile virket mulig.

Men furiene utenfor hallen så ut til å ha merket den forbigående bølgen av optimisme. Pieds-noirs fordoblet sin innsats: de kastet enda større skur av steiner mot bygningen, og knuste flere vinduer, mens de ropte at Camus og hans

De kastet en skur av steiner mot bygningen mens de ropte at Camus og hans medarbeidere var forrædere

medarbeidere var forrædere. Camus snakket fort, og fryktet at mobben var i ferd med å sprengre seg inn i hallen. Hvor absurd, sa han, å tre inn i denne tumulten for å be om ikke mer enn at "en håndfull uskyldige ofre [dvs. sivile på begge sider] kunne bli spart." Men hans ord druknet i oppstyret. Selv om komiteen hadde planlagt en offentlig debatt etter talen, ba Camus om at denne ble avlyst: det virket klart at konferansen ville snart gli over i uroligheter og hva som var enda verre. Den besøkende forlot hallen som han hadde kommet, omgitt av sine livvakter av "gorillaer".

Zaretskys beskrivelse av Camus' møte med de stridende parter i Algerie, er en heltebeskrivelse. Albert Camus var en humanist som med betydelig personlig mot prøvde med alle midler å få de stridende partene i Algerie-konflikten til å besinne seg.

HELT ELLER NAIV?

Beskrivelsen er imidlertid ikke den eneste mulige. I boken *A Savage War of Peace: 1954-1962 Algeria*² fremstiller historikeren Alistair Horne Camus' kampanje for sivilt våpenhvile i 1956 nokså annerledes:

Hans mål var å begynne ved å sette en begrensning på krigens mest morderiske utslag gjennom en våpenhvile som ville forby alle angrep på sivile ikke-stridende. Allerede i starten var sjansene meget små for at et slikt idealistisk fremstøt fra

Camus kunne lykkes. Camus var kanskje mer effektiv som forfatter enn som politiker.

Horne skilder Camus' møte i Alger slik:

Camus sa der: "Vi kan i det minste utvise en viss innflytelse på det mest hatefulle utslaget av konflikten: Vi kan foreslå, uten å gjøre noen endring i den nåværende situasjon, at vi avstår fra det som gjør den utilgivelig – drapene på uskyldige".

Hornes bedømmelse av Camus' fremstøt følger deretter:

"Den velmente men kanskje håpløst over-idealistiske tanken om et "sivilt våpenhvile" falt sammen som resultat av påkjenninger både innenfra og utenfra, og med den døde også det siste håp om et liberalt kompromiss i krigen". Horne skriver også at en FLN-militant som var til stede på møtet den 22 januar 1956, og som beskyldte Camus for å snakke til ham som "en myk søster" (*bonne soeur*).

Kort tid etter at han kom tilbake fra Algerie, i møtet med den økende fiendtlighet fra begge sider og sammenbruddet i hans forslag til en sivil våpenhvile, trakk Camus seg fra *L'Express* og fortalte sine venner at han ikke lenger ville tale eller skrive om Algerie.

Hvordan skal vi forstå Albert Camus' holdning til Algerie-konflikten, og den tausheten som han til slutt valgte?

² Alistair Horne *A Savage War of Peace: 1954-1962 Algeria* (New York Review Books Classics, 2011, 1977)

Moren var døv. Hun led dessuten av en talefeil som skyldtes en ubehandlet barnesykdom

BAKGRUNN OG OPPVEKST

La oss begynne med et raskt biografisk riss av hans liv: Albert Camus var sønn av en ytterst fattig fransk immigrant i Algerie som døde under første verdenskrig, allerede da Camus var et år gammel. Moren var døv. Hun led dessuten av en talefeil som skyldtes en ubehandlet barnesykdom, slik at hun i praksis også var helt stum. Hun kunne heller ikke lese eller skrive. Da faren døde, flyttet familien sammen i en liten leilighet i Alger hvor de bodde sammen med bestemoren og hennes to sønner under svært magre kår.

Under sin skolegang oppdaget en av hans lærere at eleven hadde et usedvanlig talent. Han hjalp den unge Albert Camus til å vinne et stipend på Grand lycees. Camus beskriver sin ungdomstid som uskyldspreget – ved siden av sin skolegang elsket han å spille fotball. Uskylden tapte han da det ble oppdaget at han led av tuberkulose, som plaget ham gjennom hele livet.

I 1933 begynte Camus på universitetet i Alger, og i 1936 tok han sin universitetseksamen med avhandlingen *Kristen metafysikk og neo-platonisme*. Samme år reiste han til Paris, hvor han etter hvert ble del av det franske intellektuelle miljøet på vestbredden, sammen med bl.a. Jean Paul Sartre og Simone de Beauvoir.

FRA KOMMUNIST TIL MOTSTANDSMANN

Som de fleste andre intellektuelle, identifiserte Camus seg med venstresiden, og han meldte seg inn i kommunistpartiet. I motsetning til de fleste andre, fikk han imidlertid gradvis motforestillinger.

Han meldte seg noe senere inn i en bevegelse som kjempet for at Algerie skulle bli uavhengig av Frankrike, men som ikke var tilknyttet kommunistpartiet - Le Parti du Peuple Algérien-, noe kommunistene sterkt kritiserte ham for. I 1938 ble han journalist i avisen *Alger-Republicain*. I sitt virke for avisen skrev han detaljerte rapporter om levekårene til de fattige araberne i Kabyles-regionen.

Da krigen brøt ut, var Camus erklært pasifist, og han reiste tilbake til Algerie. Hans pasifistiske skrifter gjorde imidlertid at han fikk problemer med myndighetene i Algerie, og han ble "rådet" til å forlate landet fordi han var å betrakte som en "nasjonal sikkerhetsrisiko". Camus vendte så tilbake til Frankrike rett før tyskerne erobret Paris.

I 1943 knyttet Camus seg til "Combat", som både var en undergrunnscelle og motstandsavis. Han fikk seg falsk identitet under navnet "Beauchard", og ble etter hvert redaktør av Combat. Under krigen var Camus både intellektuell skribent og aktiv motstandsmann, og var ettersøkt av tyskerne. Det var for ham ingen motsetning mellom rollene – snarere utfylte de hverandre.

FILOSOFIEN OM DET ABSURDE

Det var også under krigen at Camus utviklet sitt filosofiske grunnsyn: Tilværelsen er uforklarlig, dypest sett uten mening, absurd. Likevel er menneskelivet hellig. Menneskers liv i det absurde og meningsløse kan paradoksalt ha heroiske kvaliteter, slik Camus fremstiller myten om Sisyfos, som i gresk mytologi ble dømt til i evighet

For Camus var fienden den abstrakte retorikken. I den lå det totalitære, grunnlaget for undertrykkelsen.

å rulle stenen opp fjellet, se at den triller ned, for å rulle den opp igjen. I dette absurde er det også mulig å finne en form for eksistensiell glede. Han skriver: "Dette hjertet inni meg kan jeg kjenne, og jeg slutter at det finnes. Denne verden jeg kan ta på, og på samme måte slutter jeg at den eksisterer. Alt annet er konstruksjoner."

Etter frigjøringen skrev han i *Combat*:

Vi har vært vitne til løgn, ydmykelse, drap, deportasjoner og tortur, og i hvert eneste tilfelle var det helt umulig å overbevise dem som foretok slike handlinger om ikke å gjøre dem, fordi de var helt sikre på seg selv, og fordi det ikke finnes noen måte å overbevise en abstraksjon på.

Fienden var for Camus ikke den ene eller den andre, men selve den abstrakte retorikken. I den lå det totalitære, som la grunnlag for ideologier som var fremmede for og undertrykket det konkrete ved den menneskelige tilværelsen.

I 1947 utga han romanen *Pesten*. Byen Oran i Algerie angripes plutselig av en byllepest. Til å begynne med benekter både byens befolkning og administrasjonen at det dreier seg om en epidemi. Etter hvert som stadig flere dør, blir diagnosen uunngåelig. Sykdommen setter befolkningen på store prøver. Byens grenser stenges, for å hindre smitte. Enkelte forsøker å rømme, uten å ta hensyn til at de da vil smitte andre, noen fester og drikker hemningsløst, andre blir apatiske. Den sentrale skikkelsen i boken er dr Bernard Rieux. Uten særlig håp om å kunne kurere de syke, arbeider dr Rieux utrettelig for å lindre smertene deres,

og opplever at hans pasienter dør fra ham, en etter en. Likevel fortsetter han. Dr Rieuxs arbeid skyldes ikke religiøs tro eller overbevisning, men en enkel og selvfølgelig følelse av forpliktethet – han er tross alt lege. Boken kan leses som et etisk skrift: Tilværelsen setter oss på prøvelser som kan fortone seg uutholdelige. Vi kan møte dem med oppgivelse, benekting, eller ved å søke trøst i religiøse forestillinger. Det er samtidig mulig å forholde seg til livet på en annen, aktivt nærværende måte som ikke benekter prøvelsene, men hvor man heller ikke gir opp overfor dem. Enkelte har ment at pesten er en allegori for de tyske okkupantene under krigen, som lenge så ut til å være uovervinnelige. Likevel var det mulig – og trolig mente Camus også det eneste anstendige – å gjøre motstand.

I 1949 hadde Camus et tilbakefall av tuberkulose, og trakk seg tilbake for å skrive. I 1951 utga han *L'Homme Revolte (Opprøreren)*, som handlet om kunstnerisk, historisk, og metafysisk opprør. Camus ser på opprøret som en fredelig, gradvis prosess som krever lederskap, men ikke vold. Han kritiserer Hegel for å glorifisere makt og stat fremfor moral og etikk, og han beskylder Marx for å følge i Hegels fotspor. Camus stod i stedet for hva han kalte "Middelhavets humanisme", som han så som en motsetning til hva han kalte "eneveldige" filosofier, som søkte forankring i entydige abstraksjoner fremfor å vise respekt for det virkelige men til tider sammensatte, konfliktfylte og tvetydige livet.

Moren var døv. Hun led dessuten av en taldefeil som skyldtes en ubehandlet barnesykdom

FORRÆDEREN CAMUS

Angrepene på Hegel, marxisme og nihilisme i Opprøreren sjokkerte Camus' intellektuelle samtidige. Tidsskriftet *Les Temps Modernes* anklaget Camus for å være en forræder - ikke bare mot de intellektuelle, men mot venstresiden. Etter at han forsøkte å forsvare seg i et brev til tidsskriftet, publiserte Jean-Paul Sartre, som da var redaktør av *Les Temps Modernes*, et åpent brev på 19 sider med svært personlige angrep på Camus.

Camus tok til gjenmæle mot Sartre, og skrev nokså syrlig at han var trett av dem som "aldri hadde plassert mer enn sine lenestoler i historiens retning." "Lenestol" var trolig det mest rammende Camus kunne anklage Sartre for å ha satt seg i, ettersom Sartre som kommunist nettopp så seg selv som en som aktivt hadde tatt parti for selve historien. Dyrkelsen av historien hos intellektuelle kommunister som Sartre mente Camus var en av kildene til den totalitære undertrykkelsen som Sovjet-staten utøvde i Øst-Europa.

Brevet til Sartre, og Camus' svar, markerte slutten på vennskapet mellom de to tenkerne. Ikke desto mindre gjorde utgivelsen av romanen *Den fremmede* og det filosofiske essayet *Myten om Sisyfos* Camus verdensberømt.

Etter krigen var over, mente mange at det nå gjaldt å vende tilbake til det gamle. I motsetning til de fleste franske algeriere – *pieds-noirs*, som de ble kalt – mente Camus at prinsippene som lå til grunn for den franske republikk, måtte gjelde like mye for araberne og berberne i Algerie som for de

franske innflytterne. Denne overbevisningen ble enda fastere i løpet av hans reiser gjennom Algerie i 1945.

OPPRØRET BEGYNNER

Tilbake i Paris forutså Camus at et voldsomt opprør kom til å skje i Algerie. Mange av de innfødte hadde kjempet for Frankrikes frigjøring under krigen. De republikanske idealene man hadde kjempet for måtte, følte de, også gjelde for dem. Etter krigen møtte de en annen virkelighet – undertrykkelse og diskriminering både fra *pieds-noirs* og den franske administrasjon.

Drapene i Algerie begynte i 1945, da arabiske nasjonalister i byen Sétif holdt en demonstrasjon for å markere Frankrikes frigjøring fra Tyskland. Demonstrasjonen ble voldelig, og demonstrantene overmannet den lille politistyrken som var der og myrdet deretter mer enn hundre franske innbyggere. Frankrikes svar var like brutalt: Mer enn femten tusen arabere og berbere ble drept de neste dagene, ofte på uhyggeligste vis.

Til tross for sin isolasjon fra den franske intellektuelle elite etter bruddet med Sartre og Simone de Beauvoir, forble Camus en aktiv forkjemper for menneskerettigheter, og økte sine politiske aktiviteter gjennom 1950-tallet. Han begynte å skrive for *l'Express* sin dagsavis i 1955, hvor han dekket krigen i Algerie. Volden eskalerte samtidig kraftig i Algerie, da den franske regjeringen sendte tropper dit.

Camus skrev at franskmennene måtte forstå at landets arabiske og berberiske befolkning

For Camus var fienden den abstrakte retorikken. I den lå det totalitære, grunnlaget for undertrykkelsen

var "søsterfolk" og at de sammen måtte legge grunnlaget for en "ny middelhavskultur". Hvis ikke, sa han, ville hele landet gå i oppløsning innenfra. Og derfor dro han til Algerie, for å gjøre et siste forsøk på å oppnå en sivil våpenhvile. Som både Zaretsky og Horne skriver, var møtet mislykket.

Da Camus fløy tilbake til Paris senere samme dag, insisterte han på at han ville "ofre alt for å oppnå en våpenhvile" og at møtet bare var det første skrittet. Men han tilstod også at han ikke visste hva det neste skrittet skulle være. For nå, innrømmet han, "kjenner jeg bare tvil." Camus' tvil gikk over i fortvilelse da Abbas, noen måneder etter hans opptreden på Cercle du Progrès, selv sluttet seg til FLN.

HULE TALEMÅTER

Da Camus kom tilbake til Frankrike, forsvarte Simone de Beauvoir FLNs bruk av terror – "Vi nekter å føle indignasjon over deres kampmetoder" og hun fordømte Camus "hule talemåter." Mindre enn en uke etter Camus' tale i Alger, talte Sartre på et møte for FLN i Paris hvor han angrep sin tidligere venn, som han latterliggjorde som en "mykhjertet realist" som ønsket – av alle ting – reformer i Algerie. Løsningen var revolusjon, ikke reform: "Nykolonialisten er en tosk som fortsatt tror at kolonisystemet kan overhales."

Kort tid etter at han kom tilbake fra Algerie, i møtet med den økende fiendtlighet fra begge sider og sammenbruddet i hans forslag til en sivil våpenhvile, trakk Camus seg fra L'Express og

fortalte sine venner at han ikke lenger ville tale eller skrive om Algerie.

Camus' taushet om det som nå hadde utviklet seg til krigstilstander i Algerie, vakte oppsikt i Frankrike. Simone de Beauvoir skrev om det "samme kjedelige programmet med elektriske støt, drukninger, hengninger, nedbrenninger, voldtekter, negler som ble revet ut, brukne bein." Og hvor var hennes tidligere venn Camus? Beauvoir "ble frastøtt over at han nektet å tale."

HVORFOR TAUSHET?

Hvorfor valgte Camus taushet overfor konflikten i Algerie? Det er naturligvis flere mulige svar. Et nærliggende er dette: Camus må ha opplevd at hans uttalelser systematisk ble tatt til inntekt for standpunkter han ikke hadde. Sartre og Beauvoir oppfattet dem konsekvent som uttrykk for allianse med kolonialismen og reaksjonen. For dem var konflikten i Algerie et spørsmål om å velge side – for eller mot historien. Enhver uttrykt motforestilling mot draps- og terrormetodene til frigjøringsbevegelsen FLN, var støtte til de konserverende kreftene. Og pieds-noirene oppfattet ham på samme måte, men med motsatt fortegn: Hver gang han forsøkte å få dem til å besinne seg, og til å forstå at araberne måtte få en mer human og likeverdig behandling, oppfattet de uttalelsene som støtte til opprørerne, og angrep på deres interesser.

Hva som var enda verre: Hver gang Camus forsøkte å få partene til å besinne seg, virket det som det bare økte konfliktnivået. Ikke bare ble han

Hvis dette er rettferdighet, så foretrekker jeg min mor

systematisk og aktivt misforstått – hans uttalelser syntes bare å gjøre vondt enda verre.

Det er også vanskelig å unngå en ytterligere tanke: Jo mer Camus deltok i den offentlige debatten om konflikten i Algerie, jo mer nærliggende ville det bli for terroristene – på begge sider – å tenke at ikke bare Camus selv, men også hans nærmeste, bl.a. hans mor som bodde i Alger – måtte være egnede terrormål. Overfor slike umulige dilemmaer var taushet det eneste mulige svar.

Selv om Camus var taus i offentligheten, valgte han å være aktiv privat, og arbeidet med å få benådet en rekke arabiske nasjonalister. Noen få ganger lyktes han, men som regel var hans anstrengelser forgjeves.

NOBELS LITTERATURPRIS

I 1957 ble han imidlertid tvunget ut av sin selvpålagte taushet, da den svenske Nobel-komiteé tildelte ham Nobels litteraturpris. Han opplevde prisen som tyngende, og mistenkte komiteén primært å ha tildelt ham prisen av politiske grunner. Komiteén hadde skrevet at Camus "belyste problemene som knyttet seg til den menneskelige samvittigheten i vår tid." Det var nærliggende å tenke at den siktet til konflikten i Algerie.

Situasjonen ble ikke lettere da Camus ankom Stockholm. Kort tid før Nobelseremonien møtte han en gruppe studenter. De var mindre opptatt av litteratur, og mer av politikk. En muslimsk student krevde å få vite hvorfor Camus talte så fritt om volden i Øst-Europa, men ikke om Algerie.

Før han rakk å svare, begynte studenten å skjelle ham ut. Camus ble sint, og svarte: "Jeg har aldri snakket til en araber eller en av dine militante venner på samme måte som du har snakket til meg. Du er tilhenger av demokrati i Algerie. Så vær demokratisk akkurat nå og la meg få komme til orde."

Zaretsky skriver:

Studenten svarte med nye salver av skjellsord. Det var som om alt og ingenting hadde endret seg siden hans tale nesten to år før på Cercle du Progres: i stedet for rasende *pieds-noirs*, var det nå en representant for det muslimske Algerie som nektet å lytte. Likevel insisterte Camus på å bli hørt: "Selv om jeg har vært stille i et år og åtte måneder, betyr det ikke at jeg har sluttet å handle. Jeg har alltid vært en støttespiller for et rettferdig Algerie hvor to like folk kunne leve fredelig sammen. Jeg har gjentatte ganger krevd at rettferdighet måtte gjelde overfor det algeriske folket og at de måtte få fulle demokratiske rettigheter." Han hadde sluttet å tale ut om disse rettighetene fordi "hatet på begge sider er nå så stort at en intellektuell ikke lenger kan gripe inn uten å risikere å gjøre volden enda verre." Derfor, sa Camus, hadde han bestemt seg for å vente til det kom en mulighet hvor han kunne forene fremfor å splitte folkene.

MOR FREMFOR RETTFERDIGHET?

Så kom Camus med en uttalelse som siden er blitt berømt, eller beryktet, men som egentlig er et feilsitat. Det Camus ble utlagt for å ha sagt, var

Eirik Jensen, f. 1950, magister i filosofi, cand.jur, og advokat med møterett for Høyesterett. Kurslærer i Acem og redaktør i *Dyade*.

følgende: "Jeg tror på rettferdighet, men jeg vil forsvare min mor før rettferdighet." Det var slik avisen *Le Monde* siterte ham. Riktignok publiserte *Le Monde* en rettelse tre dager senere. Men den ble fort glemt.

Det Camus egentlig sa var: "Folk setter for tiden ut bomber på trikkene i Alger. Det kan hende min mor er på en av disse trikkene. Hvis dette er rettferdighet, så foretrekker jeg min mor." En rettferdighet som forutsatte terror overfor uskyldige, slik Sarte og de Beauvoir forsvarte, kunne han ikke tro på. - "Jeg tror på rettferdighet, men jeg vil forsvare min mor før rettferdighet"-var oppfinnelsen til *Le Monde*, som sympatiserte med de algeriske nasjonalistene og hjertelig foraktet Camus.

Utsagnet om at Camus ville forsvare sin egen mor foran rettferdighet, vakte bestyrtelse blant de venstreintellektuelle i Frankrike. Selv i dag, snare 50 år etter borgerkrigen i Algerie, og på Camus' hundreårsjubileum, vekker Camus sterke følelser i Frankrike. På hans hundreårsdag ble han omfavnet av Sarkozy og høyresiden – en omfavnelse han trolig ville ha betakket seg for, hadde han levd.

For Camus' prosjekt var trolig neppe et anliggende som kunne favnes av noen ideologi, den være seg på høyre- eller venstresiden. Det var snarere å søke å balansere mellom krefter i tilværelsen som nødvendigvis er motstridende, og som ikke kan abstraheres bort eller løses ved at den ene siden opphever den andre. Det finnes skjønnhet, og det finnes undertrykkelse og fornedrelse. Det finnes lengsel etter rettferdighet, og det finnes lojalitet til ens nærmeste. "Uansett hvilke vanskeligheter et

slikt foretak kan tilby, vil jeg ønske aldri å måtte være utro enten mot den ene eller den andre." Men, fortsetter han, "dette høres fortsatt ut som etikk, og vi lever for noe som overskrider etikk. Hvis vi kunne si hva det var, hvilken stillhet ville da komme etter!"

Men noen ganger får denne stillheten – sa Camus i sitt Nobelforedrag, bare to dager etter hans møte med den algeriske student – "en skremmende mening." Enkelte har spekulert i at stillheten som tema og livsvalg også hadde en dypere personlig klangbunn hos Camus: Hans mor, som fortsatt bodde i Algerie, var stum. Noen måtte også gi henne en stemme. Men den stemmen han hadde funnet, hvor han talte om dialog og forsoning, og om at rettferdigheten ikke måtte brukes for å rettferdiggjøre vold mot uskyldige, hadde vist seg helt utilstrekkelig. Terror og tortur hadde overtatt på begge sider. Det fantes ingen løsning på konflikten i Algerie. Det fantes ingen gud som kunne gripe inn og skape fred og rettferdighet, og menneskenes evne til å føle empati og føre dialog, hadde vist seg alt for svak. Da gjenstod bare stillheten, hvor skremmende den enn måtte fortone seg. ■

Kateh Yacine, Assia Di Ibar, Nina Bouraoui et Yasmîna Khadra

Å være franskspråklig forfatter i Algerie

Det var Camus som gjorde meg nysgjerrig på de andre forfatterne i Algerie, de ikke-europeiske. Kanskje fordi de Andre - araberne, berberne – er så underlig passivt til stede i romanene og novellene hans. Som om de er en del av landskapet, allestedsnærværende men tause, observerende. I Camus' journalistiske og samfunnskritiske forfatterskap knyttet til Algerie står derimot den innfødte befolkningen i sentrum for hans engasjement.¹ Det starter med hans reportasjer for avisen *Alger républicain* om "Nød i Kabylia", fortsetter med kritiske artikler der han igjen og igjen påpeker stadig nye overgrep/feilgrep begått av fransk administrasjon mot lokalbefolkningen og avsluttes med at han, midt under Algeriekrigen, med fare for eget liv, innkaller til folkemøte i Alger med en siste, forgjeves "Appell om våpenstillstand for sivilbefolkningen".

Som kjent var Camus selv en "pied-noir",² ikke av rik jordeierslekt, tvert om av fattigfolk; hans karrierevei: flink/stipend/utdannelse var sånn sett helt parallell med den mange av de arabisk/berberske forfattere vi her skal presentere kom til å følge. Men selv i en rettfærdig frigjøringskamp nektet Camus å godta terror som virkemiddel, og han tok ikke klart (ikke klart nok) standpunkt for et selvstendig, uavhengig Algerie: Resultat: etter 1962 ble han et tabu-ord i Algerie, ikke-eksisterende, selv som pensum i fransk litteratur på "Fremmedspråksinstituttene" ved algirske

universiteter. Tøværet begynte i 1990-årene, og i dag er Camus en del av fellesarven – *le patrimoine* –, integrert i landets litteraturhistorier sammen med de andre franskspråklige forfatterne fra Algerie.

BARE ETT SKRIFTSPRÅK

Fellesnevneren for de arabiske og berberske forfatterne fra Algerie som var født, oppvokst og hadde hatt sin skolegang før 1962, er at de bare har ett skriftspråk, fransk. Mens Tunisia og Marokko, som franske *protektorater*, hadde en langt løsere – og kortvarig - tilknytning til Frankrike og beholdt sine islamske høyere læresteder og sin arabiske skriftkultur, ble disse effektivt avvirket i Algerie, som ikke bare hadde status som fransk koloni, men etter 1948 ble definert som en integrert del av Frankrike. Før alfabetiseringen og arabiseringen av undervisningssystemet satte inn for fullt i midten av 1960-årene, var altså det å gå på skole ensbetydende med å gå på fransk skole³; å bli forfatter ensbetydende med å bli franskspråklig forfatter. Morsmålet deres, arabisk eller berbersk, er et talespråk, muntlige innbyrdes forskjellige dialekter. Assia Djebar, Algeries største forfatter i dag, har beskrevet situasjonen slik:

En merkelig visshet trenger seg på: jeg ble født i *atten hundre og førtito*, idet kommandant Saint-Arnaud ødelegger zaouiyaen (lærestedet) til Beni Ménacer, den klanen jeg stammer fra.../... Det er i lyset fra den brannen at jeg, et århundre

Forfatterne slet med å rettferdiggjøre det å skrive på den Andres – Koloniherrrens – språk

senere, klarer å gå ut av haremet; det er fordi den fortsetter å lyse for meg at jeg finner styrke til å tale.../...De Andres fortsatt størknede språk har helt fra barndommen innhyllet meg som en Nexoskappe, en kjærlighetsgave fra min far som hver morgen holdt meg i hånden på vei til skolen. En arabisk jentunge i en landsby i det algirske Sahel (*L'amour, la fantasia* (1985)/ *Kjærligheten, Krigen. En mosaikk fra Algerie*, Oslo, Agora Press 2010, s.260-61)

Språkproblematikken har da også alltid stått sentralt, både før og etter uavhengigheten, både for forfatterne som skriver på fransk og for det algirske samfunnets reaksjon på denne litteraturen. Den offisielle holdningen har gjennomgående vært sterkt mistroisk. Før uavhengigheten var det å få positiv omtale i Frankrike i seg selv mistenkelig:

At en algerer som skriver på fransk skaffer seg en plass innenfor fransk litteratur på grunn av formelle kvaliteter tillegger vi liten betydning./.../ Et verk signert av en algerer interesserer oss utelukkende fra én synsvinkel: hvilken sak tjener det? Hvilken stilling inntar det i kampen mellom den nasjonale frigjøringsbevegelse og kolonialismen? ⁴

Etter 1962, med det nye Algeries storstilte satsing på arabisering, ble det mindre enn noen gang legitimt å være franskspråklig forfatter. Fra statens synspunkt viste det en unasjonale holdning. Den franskspråklige litteraturen ble da også ansett som et overgangsfenomen, som snart ville dø ut av seg selv, noe som førte til harde oppgjør og selvvransakelser på forfatterkongresser i 1960-og

70-årene. Det som har skjedd er at den, tvert imot, har vokst seg sterkere, mer litterært spennende og med et stadig videre nedslagsfelt frem til i dag. Mer om etappene i denne utviklingen litt senere.

Forfatterne selv – noen av dem hadde deltatt aktivt i kampen for uavhengighet, alle var for – slet med å rettferdiggjøre det å skrive på den Andres – Koloniherrrens – språk, slet med å begrunne sin solidaritet med dem de talte på vegne av, men som oftest ikke kunne lese dem. For mange ble det også med den ene boka. Men for dem som fortsatte, vokste selvtilliten og også tilliten til fransk som et effektivt redskap til å avdekke grums både i det gamle og det nye regimet. Kateb Yacine (1929-1989), den best kjente, mest folkekjære av dem alle, kalte det franske språket sitt "kriigsbytte" og viste, sammen med forfattere som Rachid Boudjedra (1941-) og Rachid Mimouni (1945-1995), at Voltaires språk med en egen algirsk snert egnet seg ypperlig til lokal samfunns satire. Det gjorde dem ikke mer populære i maktens korridorer.

Den eneste måten disse forfatterne kunne komme i kontakt med sitt ikke-frankofone hjemmepublikum på, var å henvende seg til dem direkte, på dialektarabisk, i teateroppsetninger og filmer. Kateb Yacine og Slimane Benaïssa (1944-) skapte sitt eget "folketeater", "le Théâtre populaire algérien", som de turnerte med, ikke bare i Algerie, men også i innvandrer miljøer i Frankrike. *Mohammed, prends ta valise*, som de sammen oversatte til dialektarabisk, ble en knallsuksess (1970-71)! Benaïssa, som har oversatt til dialektarabisk og satt i scene mange av Kateb Yacines tekster, opprettet senere (1978) sitt

Den er stilen allerede en helt annen, symbolladet, full av drømmesekvenser som indirekte prøver å formidle den smerte krigen forvolder.

eget teater, og har fortsatt sitt arbeid i Frankrike etter at han i 1993 måtte forlate Algerie. Som forfatter, teater- og filmregissør og skuespiller er han i dag en av landets mest kjente stemmer i eksil. Assia Djebar har prøvd å løse språkproblemet på en annen måte. I sin prisbelønte film *La Nouba des Femmes du Mont Chenoua* (Venezia, 1979), lar hun det dialektarabiske og berberske komme til orde i naturens egne lyder, i dialogen, sangene og musikken, mens fortellerstemmen er fransk.

Etter hvert stiller forfatterne språkspørsmålet annerledes, mer spesifikt litterært. Utfordringen blir å "oversette til fransk" den tette veven av morsmål og erfaring som de ønsker å formidle, prøve å få fransken til å romme det arabisk/berberske, ikke bare tematisk og via ord og uttrykk fra en annen kulturkontekst, men lydlig, sensuelt... For meg er de mest spennende forfatterne fra Algerie nettopp de som tilfører det franske litterære uttrykket en ny rytme, ofte knyttet til en egen lyrisk heftighet: "Skrive en roman for å la poesien slippe til", som Kateb Yacine uttrykker det. Men utgangspunktet for denne lyriske diskursen som hos noen kan fremstå som fantasmatisk (Rachid Boudjedra, Nina Bouraoui (1967-)), er alltid beskrivelsen av et her og nå, en situasjon knyttet til det virkelige liv.

MANGE ETAPPER, FLERE GENERASJONER

Den etnografiske beskrivelsen. Den første generasjon av de forfattere det her er snakk om, ble født i 1920- og 30-årene og ga ut sine første romaner i 1950-årene. Utgitt på fransk på franske forlag, fungerte denne litteraturen kanskje først og

fremst ved sin dokumentarverdi; den ga leserne en etnografisk beskrivelse av livet i Algerie, men sett *innenfra, nedenfra*, ikke som eksotisk objekt, slik Nord-Afrika var blitt beskrevet av franske – og andre - forfattere og malere fra romantikken og fremover.

For det disse forfatterne skriver om, er sin egen oppvekst, om hvordan de, fordi de alle sammen skilte seg ut som skolelys, ble skilt fra sitt barndommiljø og sendt med stipend til internat og videre utdannelse i det franske skolesystemet, om hvorledes de ble mobbet der, men også når de kom tilbake til sine egne, om vanskelighetene med å leve mellom to vidt forskjellige kulturer og språk, om deres voksende bevissthet og selvbevissthet, om hvorledes kolonisystemet fungerte og ikke lenger kunne tolereres. Uansett bakgrunn, berbersk eller arabisk, fra en fjellandsby i Kabyliia eller fra slettelandet, er de – nesten alle - som tittelen på Mouloud Feraouns første roman *Le fils du pauvre* – sønner av fattigfolk. I det sivile liv blir mange av dem folkeskolelærere. Og skriver som folkeskolelærere, korrekt og tradisjonelt. Selvfølgelig! De velger en genre, romanen, som de overtar fra en annen kultur enn deres egen, en nedarvet, tradisjonell romanmodell som de imiterer. Bortsett fra tema og enkelte ord (som ikke finnes på fransk fordi tingen eller begrepet ikke gjør det), er det ikke noe i selve romanstrukturen eller rytmen, i tonefallet som vitner om et spesifikt arabisk/berbersk opphav.

To forfattere skiller seg likevel ut i denne "1952-generasjonen", på grunn av bredden og

Forfatterne slet med å rettferdiggjøre det å skrive på den Andres - Koloniherrers - språk

variasjonen i deres forfatterskap: Mohammed Dib (1920-2003) og Mouloud Mammeri (1917-1989). Dib er araber, fra den gamle kulturbyen Tlemcen, nær Marokko, Mammeri er berber, fra en landsby i Kabylia. Under samletittelen *Algérie*, ga Dib i 50-årene ut romantrilogien *La grande maison/ Det store huset, Le métier à tisser/ Veven og L'incendie / Brannen*, som "et uttrykk for det algirske samfunn" før og under siste verdenskrig. Allerede i 1962 kom hans roman om Frigjøringskrigen, *Qui se souvient de la mer* (Den som husker havet), der stilen allerede er en helt annen, symbolladet, full av drømmesekvenser som indirekte prøver å formidle den smerte krigen forvolder. Dib er også en internasjonalt kjent lyriker, noe romanskriften bærer preg av, for eksempel i hans "nordiske trilogi" (fra Finland), skrevet i 1980-årene. Som politisk aktivist ble han utvist fra Algerie i 1959, men tross flere forsøk fra algirske myndigheter etter 1962 på å få ham tilbake, ble han værende i "frivillig eksil" i Frankrike til sin død.

Mammeri derimot ble tvunget i eksil både før og etter 1962, men vendte alltid tilbake. Som skjønnlitterær forfatter er han mest kjent for *L'opium et le bâton/ Opium og Stokk* (1965). Romanen, som også ble filmatisert, gir oss et panorama over et land i krig for sin uavhengighet. Historien utspiller seg på flere fronter, som bygerilja i Alger og i fjellene i Kabylia, i fangeleire i Sahara og på den marokkanske grensen. Ved å la fiktive og historiske personer opptre side om side (general Massu, leder for fallskjermjegerne, som ledet "Kampen om Alger" i 1956-58 spiller en fremtredende rolle), skaper Mammeri også en

sterk realismeeffekt, samtidig som han presenterer forskjellige sosiale miljøer og holdninger til krigen og til livssynsspørsmål generelt.

Likevel er det som frontfigur i kampen for berbersk språk og kultur at Mammeri er mest kjent. Det nye Algerie definerte seg som utelukkende arabisk og muslimsk. Det fikk konsekvenser ikke bare for de/det frankofone, men for berberne, Algeries opprinnelige innbyggere. Professoratet i berbersk språk og kultur ved universitetet i Alger ble nedlagt i 1962! Mammeri (utdannet i Marokko og Paris) fortsatte undervisningen innenfor rammen av etnologi og historie, til myndighetene i 1980 forbød en forelesning han skulle holde ved Universitetet i Tizi Ouzou om berbersk poesi. Det ble opptakten til den "berberske våren", et av mange opprør båret frem av krav for like rettigheter for berberne i Algerie.

Nedjma. Kateb Yacines roman fra 1956 (en av få oversatt til norsk) er blitt stående som en helt grunnleggende tekst, en fortelling om nasjonens opprinnelse, om jakten på et (ennå ikke fastlagt, og dermed heller ikke fasttømret) opphav. *Nedjma* (Stella), en vakker kvinne av mystisk herkomst, er gjenstand for de fire protagonistenes/fortellernes håpløse forelskelse og hypoteser. *Nedjma* symboliserer også "moderlandet", en "stjerne" med lys og forgreninger i og fra alle retninger i den sammensatte "stamme" den algirske nasjon består av, en ledestjerne, men ennå ikke en realitet. Formelt bryter romanen fullstendig med den klassiske Balzac-modellen; den ble da også satt i bås med den franske Nyromanen. Men kanskje

Der er stilen allerede en helt annen, symbolladet, full av drømmesekvenser som indirekte prøver å formidle den smerte krigen forvolder

unnlater Kateb Yacine rett og slett å herme etter en vestlig modell, kanskje ligger hans romanskrift nærmere en arabisk fortellertradisjon, en annen måte å forholde seg til tid og begivenheter på.

SAMFUNNSREFSERNE - 2. GENERASJON

På en måte er de Algeries 68-ere. De begynner å skrive på 1970- og 80-tallet og er alle system- og verdikritiske. På svært forskjellig vis – opprørsk, sarkastisk eller surrealistisk - skriver de om Revolusjonen som aborterte, om løftebruddene, desillusjonen, om et patriarkalsk familie- og samfunnssystem som tross "frigjøringen", fortsetter i gamle spor. Rachid Boudjedra (1941-), er kanskje den mest opprørske og litterært spennende av dem. Hans debutroman, *La Répudiation/Forstøtelsen* (1969) ble øyeblikkelig forbudt i Algerie; den tar for seg retten en mann ifølge islamsk skikk har til ensidig og uten grunn å forstøte sin kone, og hvorledes en slik skilsmisse oppleves av kona, hennes barn og resten av familien. I en særstilling for meg står *Topographie idéale pour une agression caractérisée* (1975), historien om en algirsk innvandrers første (og siste) møte med metroen i Paris, en labyrint der han virrer omkring en hel dag før han omsider finner riktig utgang, og blir drept. En moderne, tragisk Odyssé! Boudjedra har også skrevet manus til en rekke filmer, mest kjent er "Chronique des années de braise", Palme d'or i Cannes 1975. Tross tidligere kraftige sammenstøt med regimet, er Boudjedra i dag en sentral figur i kulturlivet i Algerie. Hans siste roman, *Les figuiers de Barbarie /Fikenkaktus* (2010) ble tildelt "Le Prix du Roman arabe".⁵

Sammen med Boudjedra, utdannet matematiker og økonom som ham, markerer Rachid Mimouni (1945-1995) seg som periodens mest sentrale forfatter med romanene *Le fleuve détourné/ Elva som skiftet leie* (1982); *Tombéza* (1984) og *L'honneur de la tribu/ Stammens ære* (1989). Han er også en uredde samfunnsdebattant, jfr. essayet *De la barbarie en général et de l'intégrisme en particulier* (1992) og en av mange som ser seg tvunget til å forlate Algerie under Borgerkrigen.

ISLAMISTENES FREMMARSJ. BORGERKRIG. FARLIG Å VÆRE FRANKOFON. 3. GENERASJON

Utgangspunktet for de borgerkrigsliknende tilstander som herjet Algerie i 1990-årene, var en økende sosial og økonomisk misnøye som førte til demonstrasjoner og opprør i 1988 og til fremveksten av FIS (Front Islamique du Salut), en radikal islamistisk bevegelse, som vant kommunevalgene i 1990. Da partiet lå an til å få flertall i Nasjonalsamlingen året etter, grep Generalene inn og stanset den demokratiske prosessen. Resultatet ble et tiår preget av terror, av ofte uoppklarte drap og massakre på sivilbefolkningen. Franskspråklige intellektuelle, lærere og forfattere var en særlig utsatt gruppe. Jeg nevner bare én av dem, kulturjournalisten og forfatteren Tahar Djaout (1954-1993), skutt foran boligen sin i Alger.⁶

Rapporter fra et land på ville veier. Et nytt, gåtefullt forfatternavn dukker opp i 90-årene: Yasmina Khadra. I fire kriminalromaner på rappen: *Moritur!* Vi som skal dø (1997, også

I vårt land og i dagens situasjon, er en kvinne som skriver, verdt sin vekt i krutt.

filmatisert), *L'automne des chimères/* Kimærenes høst (1998), *Les agneaux du Seigneur/* Herrens lam (1998) og *A quoi rêvent les loups/* Hva ulvene drømmer om (1999), avslører inspektør Llob nådeløst skyggesidene ved det algirske samfunnet. Stor ble derfor oppstandelsen da Khadra i 2001 utga den selvbiografiske *L'écrivain*, og det viste seg at forfatteren bak pseudonymet var en ex-offiser i Hæren, Mohammed Moulessehoul (1955-). Han bor ikke lenger i Algerie, men fortsetter sitt suksessrike forfatterskap i tilknytning til andre problemfylte områder: Jerusalem, Bagdad, Kabul. *L'attentat/ Etter attentatet* (2005), også filmet. Anbefales herved!

Boualem Sansal (1949-) bor fortsatt i Algerie på tross av sin krasse kritikk av regimet i dag, (Han ble oppsagt fra en ledende stilling i Industridepartementet i 2003.) Debuterte ikke som romanforfatter før i 1999, med *Le serment des barbares/* Barbarenes ed. Da hans seneste, *Rue Darwin* ble tildelt "le Prix du Roman arabe" i 2012, reagerte de arabiske landene, som finansierer prisen, med å trekke støtten ...

Verdt sin vekt i krutt. Kateb Yacine igjen, i forordet til Yasmina Mechakras *La grotte éclatée/* Den sprengte grotten (1978): "I vårt land og i dagens situasjon, er en kvinne som skriver, verdt sin vekt i krutt." Hvem var de så, de første algirske kvinnene som våget å kaste sløret – "vise seg nakne" – i skrift? De var alle, på forskjellig vis, marginale i forhold til det tradisjonelle, patriarkalske samfunnssystem de var født inn i:

- **De var vokst opp uten far**, men dermed også uten en fars bestemmende autoritet. Kroneksemplet her er Fadhma Aïth Mansour Amrouche (1882-1967). Født som "lausunge" i en fjellbygd i Kabylia, ble hun (for ikke å bli drept) levert av moren til et barnehjem drevet av franske nonner. Siden gikk hun på fransk internatskole, giftet seg og konverterte til kristendommen. Hennes *Histoire de ma vie/* Historien om mitt liv (1968), illustrert med fotografier, gir et rystende – og rørende – innblikk i en menneskeskjebne og en konkret beskrivelse av et lite stykke fransk kolonihistorie, på godt og vondt. Men først og fremst er det en historie om det å leve i eksil, om ikke å høre til; utstøtt: fra landsbyen, fra det muslimske fellesskapet, fra fedrelandet og morsmålet. (Fadhma døde i Bretagne, og familien levde i mange år i Tunis). En sterk bok om hjemlengsel.

- **De ble født i et blandingsekteskap**, med algirsk far og fransk mor, og vokste opp i Algerie før, under eller like etter Uavhengighetskrigen. Jeg nevner to, svært forskjellige, med vide og viktige forfatterskap: Leïla Sebbar (1941-) og Nina Bouraoui (1967-). Sebbars foreldre var begge lærere i den franske skolen for innfødte. Leïla forlot Algerie i 1961 og har siden bodd i Frankrike. Hun er universitetslærer i litteratur, journalist, essayist og romanforfatter. Sentralt i forfatterskapet står *le déplacement* – forflytningen – og dens følger for alle dem som i krigens – eller arbeidsløshetens - kjølvann har måttet krysse Middelhavet. De fleste romanene foregår i Frankrike, men "den andre bredden" er alltid til stede som underlag; heltinnen i mange av dem er *Shérazade* (1982, 1985, 1991).

Litterært – og ved den innsikt de gir i et barns opplevelse av dobbel identitet - og fremmedhet – foretrekker jeg *Je ne parle pas la langue de mon père/ Jeg snakker ikke fars språk* (2003) og *L'arabe comme un chant secret/ Arabisk som en hemmelighetsfull sang* (2010).

Å lese Nina Bouraouis første romaner er som å få en knyttneve i magen. Hun slo da også igjennom med et brak, 24 år gammel, med *La voyageuse interdite/ Den forbudte/målløse kikkeren* (1991). Her er hennes beskrivelse av første menstruasjon som en skjebnesvanger begivenhet i et samfunn der en "muslimsk kvinne forlater huset sitt to ganger: for å gifte seg og for å begravnes".

Jeg gikk bort til vaskeavlukket for å prøve å fjerne de første merkene etter den besudlingen jeg hadde grudd meg sånn til, men det var for sent. Far kom plutselig inn i rommet. Han holdt seg rasende til hodet. Med bena innviklet i forbrytelsens laken falt jeg naken på kne foran føttene hans og påberopte meg min ansvarsløshet; ved å åpne årene mine hadde naturen reist seg mot meg, heretter slo hjertet mitt i underlivet og som takrenner en regnværstdag, rant arteriene mine ut fra den væskende huden min og lot flomme sitt hat og sin voldsomhet ut over lårene mine.

Han rundjulte meg og sa:

"Pike, pule, purke, parring, pyse begynner med samme bokstav."

Det var hans siste ord til meg.

(*La voyageuse interdite*, min oversettelse)

Angsten ved å vokse opp som jente i Algerie, sårheten – og følelsen av skyld – for å "komme fra krigen", sårheten over ikke å kunne uttrykke "den andre som jeg huser", skrives ut med mer personlige referanser i *Garçon manqué/ Guttejente/ Skulle vært gutt* (2000):

Jeg vil være mann./.../ Å være mann i Algerie, er å bli usynlig. Da vil jeg forlate kroppen min. Og ansiktet. Og stemmen min. Da vil jeg få del i styrken. Algerie er en mann. Algerie er en skog av menn. Her er mennene svarte så tett står de sammen./.../

Å være mann i Algerie er å bli kvitt angsten. Jeg er vettskremt her. Øynene deres. Hendene deres. Kroppene deres utenfor gymnaset. Jeg ser aldri. Jeg føler dem De venter. Øynene mine. Kroppen min. Stemmen min. Ting å ta./.../

Jeg kommer til å skrive på fransk. Utelukkende. Det arabiske språket er en lyd, en sang, en stemme. Som jeg beholder. Som jeg føler. Men som jeg ikke kan. Det arabiske språket er en sinnsbevegelse. /.../ Det er den andre som jeg huser. Det er mitt lille sår./.../ Algerie er ikke i det som kommer ut. Men i det som fortærer./.../ I det jeg ikke kontrollerer. I mine eksesser. I viljen min. I styrken min. Algerie er i mitt avsindige ønske om å bli elsket. (*Garçon manqué*, min oversettelse)

Etter *Garçon manqué* tar forfatterskapet en annen retning, blir mer livsbejaende, en utforskning av begjær og kjærlighetsforhold, ofte homoseksuelle: *La vie heureuse/ Det lykkelige liv* (2002), *Mes*

Som ingen annen har hun maktet å gi stemme til de stemmeløse, til kvinnene bak sløret, som aldri hørtes utenfor hjemmets vegger

mauvaises pensées/ Mine onde tanker (2005), *Nos baisers sont des adieux/ Kyssa våre er ein avskjed* (2010). Bouraoui er også en kjent låtskriver, bl.a. for Céline Dion. Selv om hun forlot landet som 14-åring, er hun er trolig i dag, sammen med Assia Djebar og Yasmina Khadra den mest internasjonalt kjente/ oversatte franskspråklige forfatter fra – preget av – Algerie.

- **De hadde en far, bror eller ektemann som lot dem få utdannelse** på tross av alle dystre spådommer. Det er her Assia Djebar (1936-) hører hjemme - *la Grande Dame de la littérature algérienne* - , med et forfatterskap som strekker seg fra *La Soiff/ Tørsten* (1957) til *Nulle part dans la maison de mon père/ Ingen steder i min fars hus* (2007), prisbelønt igjen og igjen, professor ved New York University, innvalgt i *L'Académie Française* (2005). Hun er den mest omskrevne, også på norsk, og ville fortjent mye mer enn en side, også her. Så jeg velger å avslutte med å vise til notene som følger, til noen stikkord og til utdrag fra en tekst som kan leses som hennes avskjed med Algerie; en dyster kommentar til det å være franskspråklig forfatter i Algerie:

- Assia Djebar er et pseudonym, valgt da hun leverte sitt første romanmanus, for å skjerme farens navn og familiens ære.⁷

- Etter 4 romaner på 10 år og 12 års taushet, kommer Djebar tilbake med et dobbelt skriftprosjekt: kvinnesolidarisk og historisk/selvbiografisk. Som ingen annen har hun maktet å gi stemme til de stemmeløse, til kvinnene bak sløret, som aldri hørtes utenfor hjemmets vegger, men som ofte styrte på hjemmebane. Hun lar dem komme

til orde, nære og fjerne slektninger, kjente og ukjente kvinner fra tiden før franskmennene, fra kolonitiden, fra uavhengighetskrigen og etterpå. En kvinnehistorie vi aldri før har hørt.

Djebar er utdannet historiker, spesialist på Nord-Afrika. I en romantetralogi – "Algerian Quartet" – har hennes ærgjerrige prosjekt vært å skrive sin egen historie inn i Algeries (og dermed også Frankrikes historie). Den aller beste? For meg er det *L'Amour, la fantasia/ Kjærligheten, Krigen. En mosaikk fra Algerie* (1985), skrevet som et triptykon og der, som i et maleri, elementer fra hvert felt fletter seg inn i de andre: dokumenter skrevet av menn fra erobringen av Algerie (1830-1870) svares av muntlige fortellinger av kvinner fra uavhengighetskrigen (1954-1962) og veves sammen av fortellerens egen oppvekst og ungdom. En "letter", mer åpen inngang til forfatterskapet er kanskje *Nulle part dans la maison de mon père*, den er mer konkret i beskrivelsen av forfatterens egen historie og av det todelte samfunnet hun vokste opp i.

Vi er ved veis ende: slutten av en annen stor roman (den 3. i kvartetten), *Vaste est la prison/ Stort er fengselet*:

Skriftens blod – Finale

I dag, ved slutten av et år med uklare dødsfall,
med døde som er skjendet,
i mørket der bror slåss mot bror
Hva skal jeg fra nå av kalle deg, Algérie!

/.../

Karin Holter, f. 1935. Professor emeritus i fransk litteratur ved Universitetet i Oslo. Har særlig arbeidet med det 20. århundre: Camus, Proust, Den franske Nyroman og franskspråklig litteratur fra Nord-Afrika. Doktoravhandling: "Tekst og Virkelighet. Åpninger i Claude Simons romaner". Har også bl.a. oversatt romaner av Claude Simon og Assia Djebar til norsk.

Jeg kaller deg ikke mor, morderiske Algérie
 som jeg skriver
 som jeg skriker, ja, som en splint i øyet
 Øyet som i vårt kvinnespråk er kilde
 Øyet ditt i meg flykter jeg fra, jeg glemmer deg,
 min fordums stammor!
 /.../

Noter

¹ Artikkene er samlet i "Chronique algérienne (1939-1958)", *Actuelles III*, Paris, Gallimard, 1958.

² "svart-fot". Opprinnelsen er omstridt. Ifølge *Petit Robert* ble betegnelsen først brukt om barbente, innfødte båtførere i Algérie, men ble i 1950-årene overtatt av europeerne og er siden brukt om franskmenn fra Algerie.

³ De fleste gutter, og noen svært få jenter (deriblant Assia Djebar), gikk likevel på de lokale Koranskolene der de lærte utenat og skrev ned viktige avsnitt av den hellige skrift, men uten at det gjorde dem i stand til å lese eller skrive klassisk, eller standard arabisk.

⁴ Fra en anmeldelse av Mouloud Mammeris første roman, *La colline oubliée* (1952), i Si Abderrahmane Arabs artikkel "The National Liberation War in the French Language Novel in Algeria", *British Society for Middle Eastern Studies*, vol.17, no.1, 1990, min oversettelse)

⁵ Prisen, som ble opprettet i 2008, belønner en roman, skrevet på arabisk og oversatt til fransk eller skrevet direkte på fransk. Rachid Boudjedra, som fikk en tospråklig, fransk-arabisk utdannelse i Tunisia, er for øvrig den eneste av de forfattere vi her presenterer som har skrevet et par av sine romaner på arabisk og senere selv oversatt dem til fransk.

⁶ Assia Djebar har i *Le blanc de l'Algérie* (Paris, Albin

Michel, 1995), en slags sorgens liturgi, beskrevet noen av ofrene, mange av dem hennes nære venner, deres død, men også livet deres og deres innsats for Algerie.

⁷ Hennes egentlige navn er Fatma Zohra Imalhayene. Pseudonymet er valgt med omhu: på dialektarabisk betyr Assia "den som trøster, er nærværende"; Djebar er ett av profetens 99 "kallenavn", det betyr "den uforsonlige, den som ikke går på akkord".

Der det finnes norske oversettelser er norsk tittel angitt i kursiv.

FOR DEM SOM VIL LESE MER: Google, selvfølgelig, til alle tider. Og noen artikler på norsk:

"Moderne kvinneforfattere fra Maghreb", i *Orientalens kvinner*, red. Kari Vogt, Karin Gundersen, Sissel Lie, Oslo, Universitetsforlaget, 1988; "Assia Djebar: Engasjement og erindring"; "Språkets sirkelbevegelser", Karin Holter i samtale med Assia Djebar, *Samtiden*, 4, Oslo, Aschehoug, 1993; "Å skrive mellom to språk", *Midtøsten Forum*, 1, Institutt for østeuropeiske og orientalske studier, UIO, 1994; "Rachid Boudjedra – poet, pamfletist og romanforfatter", *Midtøsten Forum*, 2, Institutt for østeuropeiske og orientalske studier, UIO, 1995; "To kvinnestemmer fra Algerie: Assia Djebar og Nina Bouraoui", *Vinduet 1-2*, "Arabia", Oslo Gyldendal, 2002.

| SVEIN ERLING LORÅS

El Zaïm – Messali Hadj

Algeries glemte nasjonalistleder

Den algeriske politikeren og nasjonalistlederen Messali Hadj kunne ha vært en sentral skikkelse i en ikke-voldelig overgang til et selvstendig Algerie.

Splittelse og radikalisering av motstandsbevegelsen, sammen med Messalis enerådige holdning og mangelen på fransk klarsyn, spilte ham ut over sidelinjen da det virkelig gjaldt.

Natten til allehelgensdag (1. november) 1954 starter seks besluttsomme, unge algeriske nasjonalister et opprør i form av ca. 70 attentater spredt over det meste av landet. Målene er bl.a. politistasjoner, militære forlegninger, energiforsyningsanlegg og kork- og tobakklager. Mange attentat mislykkes, andre gjør begrenset skade, men de materielle skadene er likevel betydelige, og et titalls personer blir drept, derav to sivile. Den franske regjering, ledet av Pierre Mendès France, fordømmer gjennom innenriksminister François Mitterrand det som har skjedd, men siden attentat av denne typen

har forekommet sporadisk i Algerie til alle tider, skjønner ikke myndighetene at det i virkeligheten er starten på en krig, en blodig og nådeløs krig som skal vare i sju og et halvt år. Det som imidlertid burde ha fått dem til å forstå alvoret, er at en ny og ukjent organisasjon, FLN (Front de libération nationale – Fronten for nasjonal frigjøring) tar på seg ansvaret og retter en appell til det algeriske folk om å støtte den og dens nydannede frigjøringshær ALN (Armée de libération nationale - Hæren for nasjonal frigjøring). Samtidig kunngjør FLN et politisk program for sin kamp: gjenopprettelsen av

Messali kompenserte for sin mangelfulle formelle utdannelse ved å lese aviser og drive selvstudier

en uavhengig og demokratisk algerisk stat¹ tuftet på islams prinsipper og de grunnleggende friheter gjennom væpnet kamp og internasjonalisering av det algeriske spørsmål.

Franske myndigheter svarer med å forby det ledende nasjonalistpartiet MTLD og arresterer flere tusen av partiets medlemmer. MTLDs historiske leder, Messali Hadj, er allerede internert i byen Niort i Sørvest-Frankrike. Det myndighetene ikke har skjønt, er at MTLD ikke har noe med opprøret å gjøre. Tvert imot er partiet, og særlig Messali Hadj, opprørets andre mål. «Den blodige allehelgendags sønner», som alle er blitt formet og preget av Messali og er gamle MTLD-aktivister, begår nemlig et «fadermord» 1. november.

Hvem var så denne Messali Hadj, denne «far» som de ville rydde av veien, og hvorfor ville de det?

(AHMED) MESSALI HADJ

Messali Hadj ble født i 1898 i byen Tlemcen i det vestlige Algerie, hvor han vokste opp i beskjedne kår. Han ble oppdratt til å respektere tradisjoner og islams prinsipper. Hans skolegang ble begrenset fordi han i ung alder også måtte arbeide. Siden han ikke greide den avsluttende folkeskoleeksamen, fikk han ingen videre skolegang. Men Messali kompenserte for sin mangelfulle formelle utdannelse ved å lese aviser og drive selvstudier. 20 år gammel, like før slutten av 1. verdenskrig, ble han mobilisert og sendt til Bordeaux, men for seint til å komme i strid. Militærtjenesten og krigens utfall ble en vekker for ham både kulturelt, politisk og sosialt. Oppholdet i Bordeaux gav ham mulighet

til å utvide sin kulturelle horisont (litteratur, teater, opera). Siden han hadde tyrkisk blod i årene og kom fra den sterkt tyrkiskvennlige byen Tlemcen, led han under Tyrkias krigsskjebne, men ble begeistret av Kemal Atatürks «ungtyrkiske» prosjekt. I møte med nordafrikanske arbeidere og som flittig leser av sosialistenes og fra 1921 kommunistenes dagsavis *L'Humanité* identifiserte han seg raskt med arbeiderklassen, som han snart skulle bli en del av. Etter å ha dimittert reiste han nemlig til Paris, hvor han livnærte seg av skiftende jobber. Han levde en proletars liv fra hånd til munn, men traff også en fransk kvinne, som skulle bli hans trofaste livsledsager, Emilie Busquant (1901-1953). Politisk gikk han stadig lenger til venstre, for det første fordi han identifiserte seg med Abd el-Krim, som ledet et opprør mot Spanias kolonistyre i Rif (Spansk Marokko)², og for det andre fordi han ble trukket inn i det franske kommunistpartiets anti-imperialistiske og revolusjonære kamp. Samtidig fortsatte han sin allmenndannelse ved selvstudier og styrket sitt politisk-teoretiske grunnlag ved bl.a. å studere Lenins skrifter, særlig *Staten og revolusjonen* og *Hva må gjøres?*

ENA (ETOILE NORD-AFRICAINE – DEN NORDAFRIKANSKE STJERNE)

Med støtte fra Det franske kommunistparti, FKP (PCF – Parti communiste français) skjøt Messalis politiske karriere fart i 1926. Han var en av stifterne av organisasjonen ENA, som ble dannet i det nordafrikanske fremmedarbeidermiljøet i Paris-regionen, og som skulle kjempe for Nord-Afrikas frihet og enhet. Som ENAs generalsekretær ble Messali raskt toneangivende. Allerede året

etter stod han fram som en lederskikkelse av internasjonalt format, sammen med Jawaharial Nehru, Mohammed Hatta og Sun Yat-sens enke, på den anti-imperialistiske kongressen som ble holdt i Brussel på Willi Münzenbergs initiativ. Målet for ENA og Messalis kamp var klart: et uavhengig Nord-Afrika, dvs. et uavhengig og demokratisk Algerie med egne væpnede styrker tuftet på en egen grunnlov, på islam og på arabisk som offisielt språk. Denne plattformen, som han aldri fravek, gjorde at han fjernet seg fra FKP, uten å kutte alle bånd, og etablerte ENA som en uavhengig politisk organisasjon. Samtidig lyktes han og hans meningsfeller i å skape fotfeste for ENA i selve Algerie. De franske myndigheter begynte nå å fotfølge Messali og ENA og grep til avisforbud og arrestasjoner. Det var starten på Messalis lange historie som «martyr» for Algeries frihet.

I 1934 gikk Messali aktivt inn i den antifascistiske mobiliseringen i Frankrike som munnet ut i dannelsen av Folkefronten. Uten altfor store illusjoner meldte han ENA inn i Folkefronten, og ENA deltok i massedemonstrasjoner og politiske møter med bl.a paroler om frigjøring av Nord-Afrika. Messali engasjerte seg også i Etiopias sak overfor Folkeforbundet (som han allerede i 1930 hadde kontaktet for å tale Nord-Afrikas sak). I den forbindelse knyttet han kontakt med den panarabiske lederen emir Arslan Chekib.

I 1936 vant Folkefronten valget, og Léon Blum dannet Frankrikes første sosialistledede regjering. Messali brøt imidlertid med Folkefronten fordi han syntes regjeringens forslag til reformer i koloniene, og

spesielt i Algerie, var altfor forsiktige. Han tok også avstand fra det nystiftede PCA (Parti communiste algérien - Det algeriske kommunistparti), de moderate, «ungalgeriske» nasjonalistene, som bl.a. var påvirket av assimilasjonslinjen til emir Khaled³ og ble ledet av Ferhat Abbas, og islamistene rundt Abdelhamid Ben Badis, som samlet støttet Blums reformforslag. Messalis «uforsonlige» og radikale holdning førte til at regjeringen Blum forbød ENA på nyåret 1937!

PPA (PARTI DU PEUPLE ALGÉRIEN – DET ALGERISKE FOLKS PARTI)

Messali svarte regjeringen ved å danne et nytt parti, Det algeriske folks parti - PPA, også denne gangen i Paris-regionen (Nanterre). PPA etablerte seg i Algerie, hvor det raskt ble et masseparti, som nå også trakk til seg deler av borgerskapet, studenter og intellektuelle. PPA's voksende styrke, som ble gjenspeilt i gjentatte valgseire, skremte myndighetene, som grep til nye forbud og arrestasjoner etterfulgt av fengselsopphold, interneringer eller deporteringer. Fra 1939 til 1959, altså til fem år inn i Algerie-krigen, tilbrakte Messali mer tid bak lås og slå eller i internering enn som fri mann.

Messali avviste klart både Nazi-Tysklands invitt til samarbeid da 2. verdenskrig brøt ut, og tilbudet om det samme fra marskalk Pétains kollaborasjonsregime i Vichy. Vichy-regimets «takk» var en dom på 16 års straffarbeid (i Gabon) og 20 års landsforvisning. PPA, som var blitt forbudt høsten 1939, hadde gått under jorda, men støttet den mer moderate, men nå radikalisererte

Gruppebilde av de seks FLN-sjefene tatt rett før de startet krigen i 1954

Ferhat Abbas' manifest av 1943. PPA-aktivistene ble fort drivkraften i AML (Amis du manifeste et de la liberté – Manifestets og frihetens venner), som Abbas opprettet til støtte for sine krav. Det forklarer nok hvorfor de Gaulle og hans Frie Frankrike-styre, som etablerte seg i Alger i 1943 etter at anglo-amerikanske styrker i november-desember 1942 hadde befrikk Marokko og Algerie fra Vichy-regimet, holdt Messali borte fra den politiske arena ved å internere ham på forskjellige steder i det sørlige Algerie. Hans klare holdning mot Hitler og Pétain var ikke nok til at han fikk nytte godt av den gjenvunne friheten i Nord-Afrika og Frankrike som så mange algeriere bidrog til fra 1943 som soldater i de Gaulles frie franske styrker (FFL – Forces françaises libres).

sin mangefule formelle
iser og drive selvstudier

8. MAI 1945

8. mai 1945 ble et avgjørende vendepunkt i de algeriske nasjonalistenes kamp. I byer som Sétif og Guelma ble seieren over Det tredje rike feiret med krav om at Messali skulle settes fri, og om at Algerie skulle bli uavhengig, bak det forbudte algeriske flagget (tegnet av Emilie Busquant). I Sétif løsnet politiet skudd, og det utløste øyeblikkelig voldelige reaksjoner mot den europeiske befolkning. Lignende sammenstøt skjedde også i andre byer, og et hundretalls europeere ble massakrert. Disse massakrene utløste i sin tur en massiv represjon utført av soldater og væpnede sivile europeere. Minst 10 000 algeriere måtte bøte med livet. Som den kjente algeriske forfatteren Kateb Yacine sa det: «Den dagen begynte Algerie-krigen.»

MTLD (MOUVEMENT POUR LE TRIOMPHE DES LIBERTÉS DÉMOCRATIQUES – BEVEGELSEN FOR DE DEMOKRATISKE FRIHETERS TRIUMF)

Etter at «ro og orden» var gjenopprettet, prøvde myndighetene å vise en mer forsonende holdning og bygge bru over den kløften som hadde oppstått mellom europeere og muslimer, så Messali ble etter hvert satt fri. Han dannet nå et nytt parti, MTLD (1946), som egentlig bare ble det forbudte PPA's legale ansikt utad. Messalis karismatiske talegaver, hans klare politiske budskap, hans organisasjonstalent og den utrettelige innsatsen til alle hans unge tilhengere gjorde MTLD raskt til Algeries sterkeste nasjonalistparti, og det kom fort til uttrykk ved valg (for eksempel kommunevalget i 1947). Franske myndigheter, som hadde gått

FLN lyktes ved hjelp av løfter, trusler og vold å få de andre nasjonalistene til å oppløse sine partier

et skritt videre i reformvennlig retning ved å gi Algerie en ny status (1947), ble igjen skremt av styrken til Messalis bevegelse. Så da man i april 1948 for første gang skulle velge representanter til den nyopprettede algeriske forsamling⁴, grep myndighetene til storstilet valgfusk for å begrense MTLDs forventede brakseier mest mulig. Valgfusket rammet også Ferhat Abbas' mer moderate UDMA (Union démocratique du manifeste algérien – Den demokratiske union for det algeriske manifest), og de to nasjonalistpartiene satt igjen med bare en håndfull seter.

Unge aktivister i MTLD krevde nå at partiet radikaliserer sin kamp, og Messali gikk med på å opprette væpnede grupper kalt OS (Organisation spéciale – Spesialorganisasjonen). Fransk politi og etterretning hadde imidlertid ingen store problemer med å rulle opp disse gruppene, som var dårlig organisert, som manglet våpen, og som, ifølge aktivistene, ikke fikk den nødvendige støtten fra Messali og partiet. Mange aktivister ble arrestert, men greide seinere å rømme (for eksempel Ahmed Ben Bella), andre flyktet i eksil, og noen gikk under jorda i utilgjengelige fjellområder (for eksempel Belkacem Krim i Kabylia).

MTLDS KRISE

Fiaskoen som OS representerte, skapte misnøye og frustrasjon i MTLD. Dessuten ble partiet dypt splittet fordi Messali inntok en helt avvisende holdning til berbernes krav om rettigheter som minoritet.⁵ En tredje krise oppstod da flertallet i MTLDs sentralkomiteé nektet å godta Messalis krav om vetorett og om å bli valgt til partiets

leder på livstid. De beskyldte ham for manglende demokrati i partiet, for å være stormannsgal og for persondyrking. Messali godtok ikke «sentralistenes» kritikk, og dermed sprakk partiet. «Messalister» og «sentralister» holdt hver sin partikongress og ekskluderte hverandre.

CRUA - FLN

En del, særlig unge nasjonalister, såkalte nøytralister, ønsket å bringe MTLD ut av det dødsvannet og den handlingslammelsen konflikten og splittelsen hadde brakt partiet i. En indre kjerne på seks ledere i Algerie⁶ og tre i Kairo⁷, alle med bakgrunn i OS, og en større gruppe på 22 ledere i Frankrike og Algerie med stort sett samme bakgrunn, besluttet å danne en ny organisasjon med det klart programmatisk navnet CRUA (Comité révolutionnaire d'unité et d'action – Den revolusjonære komité for enhet og handling) for å skape enhet gjennom handling, dvs. væpnet kamp. Tidspunktet syntes gunstig fordi nasjonalistbevegelsene i nabolandene Marokko og Tunisia skapte store problemer for Frankrike, men aller mest fordi Frankrike hadde lidd et ydmykende militært nederlag mot Viet Minh ved Dien Bien Phu i Indokina 7. mai 1954. Mange «sentralister» sluttet seg til den nye linjen, mens Messali og «messalisterne» sa nei, siden Messali ikke var tiltenkt rollen som den ubestridte leder. Uten å lukke døra helt for Messali, som mange hadde vanskelig for å bryte med, startet så «utbryterne» den væpnede kampen natten til 1. november.

For seierherrene, FLN, var han en ikke-eksisterende person, hvis plass var i historiens søppelkasse

EPILOG

Da det væpnede opprøret var et faktum, svarte Messali, slik han hadde gjort før, med å danne en ny bevegelse. Det forbudte MTLD ble erstattet av MNA (Mouvement national algérien – Den nasjonale algeriske bevegelse), og MNA opprettet som FLN geriljastyrker som skulle kjempe for Algeries frigjøring. FLN lyktes relativt raskt, ved hjelp av løfter, trusler og vold⁸, å få de andre nasjonalistene til å oppløse sine partier og bevegelser og slutte seg til FLN på individuell basis. Men for Messali og hans MNA var det utenkelig, og konflikten mellom MNA og FLN utartet fort til en brutal og blodig borgerkrig, som ble utkjempet både i Algerie og i de algeriske fremmedarbeidermiljøene i Frankrike.⁹ Verken FLN eller MNA skydde noen midler: ledere og aktivister ble myrdet, og landsbybefolkninger ble massakrert.¹⁰ En av Messalis militære ledere, «general» Mohammed Bellounis, gikk til og med i allianse med franske styrker for å bekjempe FLN-ALN.

Det ble etter hvert klart at Messali ville tape «borgerkrigen», endaså sterkthani utgangspunktet stod, særlig blant algerierne i Frankrike.¹¹ Hans politiske strategi, som gikk ut på å vinne den vestlige verden for sin sak og å beskyldte FLN for å være en del av verdenskommunismen, slo feil. Han mistet nemlig politisk støtte på venstresiden i Frankrike, han mistet ikke minst støtte i den arabiske verden, som kunne talt hans sak i internasjonale fora som FN¹², og han ble ikke støttet utenfra med våpen. Han ble derfor mer og mer isolert, og mistet den siste rest av troverdighet da beskyldningene om

å stå i ledtog med og få beskyttelse av Frankrike syntes å stemme.

Da Evian-avtalen, som gjorde slutt på Algeriekrigen, ble undertegnet 18. mars 1962, var han spilt, eller hadde spilt seg selv, langt ut over sidelinjen¹³. Og for seierherrene, FLN, var han da nærmest en ikke-eksisterende person, hvis plass var i historiens søppelkasse.

En liten oppreisning fikk han likevel etter sin død i 1974. Han fikk vende hjem fra sitt eksil i Frankrike for å bli begravd i hjembyen Tlemcen (han var nemlig tross alt blitt innvilget algerisk statsborgerskap i 1965). Begravelsen skulle skje i all stillhet, men flere tusen hadde fått nyss om den og fulgte ham til graven mens de sang PPAs hymne. Han levde altså fortsatt i det kollektive minnet som El Zaïm (lederen), som profeten, som den som med sine flammende taler skapte håp, tro, besluttsomhet og selvbevissthet, og som la den politiske plattformen for den frigjøringskampen som andre skulle føre til seier.

25 år seinere syntes tiden å være inne for å rehabilitere El Zaïm som offentlig person. Da bestemte nemlig president Abdelaziz Bouteflika at Tlemcens flyplass skulle bære navnet Messali Hadj. Historien legger sjelden glemselens slør for evig over en nasjons fedre. ■

Svein Erling Lorås, f. 1943.
Universitetslektor i fransk områdekunnskap ved ILOS (Institutt for litteratur, områdestudier og europeiske språk) ved Universitetet i Oslo.

Noter

¹FLN hadde liten historisk dekning før at det hadde eksistert noen algerisk stat før franskmennene kom i 1830.

²Den såkalte Rif-krigen ble startet av emir Abd el-Krim i 1921. Opprøret ble først slått ned i 1926 da franske tropper, ledet av Philippe Pétain, kom Francisco Franco og hans tropper, som var i store vanskeligheter, til unnsetning.

³Emir Khaled (1876-1936) var sønnesønn av den legendariske frihetshelten Abd el-Krim (1808-1883), som ledet motstanden mot den franske okkupasjonen fra 1832 til 1847.

⁴Den algeriske forsamling bestod av 120 representanter. Den europeiske minoriteten (ca. 10 %) valgte halvparten av dem, den muslimsk-algeriske befolkning den andre.

⁵ Den berberisktalende minoriteten utgjør ca. 10 % av Algeries befolkning. Mange fremtredende nasjonalister var berbere, for eksempel Hocine Aït Ahmed, Mostefa Ben Boulaïd og Belkacem Krim.

⁶De seks var: Mohammed Boudiaf, Larbi Ben M'Hidi, Mostefa Ben Boulaïd, Belkacem Krim, Rabah Bitat og Mourad Didouche.

⁷De tre var: Ahmed Ben Bella, Hocine Aït Ahmed og Mohammed Khider.

⁸Bl.a. nevøen til Ferhat Abbas ble drept i august 1955.

⁹Denne «broderkrigen» krevde trolig 10 000 liv.

¹⁰Den mest kjente massakren skjedde da FLN i 1957 myrdet den «MNA-vennlige» befolkningen i landsbyen Melouza (ca. 300 personer).

¹¹I 1957 dannet Messali Hadj en sterk faglig organisasjon i Frankrike, USTA (Union syndicale des travailleurs algériens - Den faglige union av algeriske arbeidere) i konkurranse med FLNs UGTA (Union générale des travailleurs algériens - Generalunionen av algeriske arbeidere). På tross av Den frie faglige internasjonales støtte til USTA tapte Messali også denne kampen mot FLN.

¹²På den afro-asiatiske Bandung-konferansen i 1955, som ble ledet av bl.a. Jawaharlal Nehru, slapp FLN imidlertid ikke til orde, mens et budskap fra Messali Hadj ble lest opp.

¹³I 1961 kjørte forhandlingene mellom den franske regjering og FLN seg fast. Den franske regjering prøvde da å trekke inn Messali Hadj og MNA som forhandlingspartner, men Messali avslo fordi han så på tilbudet som en mulig politisk felle.

Den arabiske mannen

mellom barken og veden

Vi har hørt mye om Midt-Østens kvinner og deres vilkår, men hvordan er det å være arabisk mann, vokse opp i en arabisk familie, leve sitt liv med kone og barn, venner og arbeidskolleger? Er de entydige vinnere i kjønnskampen, eller er det ikke så enkelt?

De har andre skikker og synsmåter enn skandinaviske menn. Kan vi allikevel forstå deres hverdag og liv?

Det er generelt slitsomt å være mann, er det ikke? Sjefen på jobben kjefter, konen klager, barnene skriker. Det vet menn overalt i verden alt om. Jeg har forresten vært ett sted der det sant å si ikke var så verst å være mann: På landsbygden et sted i Uganda pleide kvinnene å tilbringe dagene ute på åkeren og hakke i jorden. Var de gravide, fortsatte de arbeidet på åkeren helt til veene kom. Da gikk den fødende av gårde for seg selv ned til bekken i skogen og kom tilbake en stund senere med den nyfødte på ryggen. Mennene, derimot, tilbrakte

dagene inne i landsbyen. De satt med hvert sitt lange sugerør rundt en stor ølgryte og snakket om slikt som menn snakker om. Tar jeg ikke helt feil, var det om krig og sport og kvinner og sånt. Lenger nord, i den arabiske delen av Afrika, leser jeg ofte at kvinner også har det stritt. De undertrykkes, må gå med hijab eller det som verre er, hvis de i det hele tatt får gå ut, og har plikt til å stille opp med sex for mannen når han måtte kreve det. Her må det vel også være greit å være mann? Tja. Jeg vet ikke helt...

Det er kanskje en del stress forbundet med det å være mann i arabiske samfunn

FÅ HAR FORSKET OM ARABISKE MANNSROLLER

Sett med våre nordiske øyne, gjennom nyhetsmediene, ser det ut til å være mye stridighet blant mannfolk i den arabiske verden. På den andre siden er det ikke lett å finne ut av, sånn utenfra. Hvordan er det egentlig å være arabisk mann? Begynner du å lete i internasjonal sosiologisk forskning, finner du lite om arabiske menn. Et søk på Social Sciences Index (Thomson Reuters: Web of Knowledge) gir 282 treff på søkeordene "arab AND male". Søker du på "african american AND male" får du 3410 treff. To hundre og åttito er forsvinnende lite, om et forskningsfelt. En god del av det er artikler fra jødiske forskere som beskriver forskjeller mellom den jødiske og arabiske befolkning i Israel. På et vis litt tankevekkende, i og med at Midt-Østen er et område som i mange år har gitt opphav til en rekke nasjonale og internasjonale konflikter. Vesten vet mye om arabisk politikk, religion og økonomi. Og en god del om kvinnenens situasjon. Men hvorfor så lite om hvordan det er å være mann i denne delen av verden? Som tre arabiske forskere kommenterte om det beskjedne omfanget av forskning om selvtillit blant mennesker i den arabiske verden, sammenlignet med vestlige og øst-asiatiske kulturer: "A dearth of research exists in this domain," (Abdel-Khalek et al., 2012). Selv gjorde de en studie som beskrev selvtillit blant studenter i fire ulike arabiske land, bl.a. Egypt. De fant at graden av selvtillit samsvarte med landets økonomiske situasjon (brutto nasjonalprodukt) og omvendt med arbeidsledigheten. Egypterne lå

lavest, i forhold til Libanon, Kuwait og Oman.

En forunderlig rikholdig vei inn i arabiske menns verden finner vi gjennom en samling egyptiske kvinner - og en norsk kvinnelig sosialantropolog som har skrevet om dem, Unni Wikan. Siden 1969 har hun fulgt 17 familier i Kairos bakgater, ved å tilbringe tid i hjemmene deres. Hun har hatt et kvinneperspektiv, men skal du beskrive kvinners liv kommer du ikke utenom også å si en god del om de menn de har med å gjøre.

Mennesker overalt i verden er biologisk sett nokså like. Det er derfor lett for oss å kjenne oss igjen i adferd, livsvalg, følelser og reaksjonsmønstre hos folk andre steder i verden, f.eks. i Kairo. Det er mye som tyder på at menn i arabiske samfunn kan være utsatt for mer psykososialt stress enn menn mange andre steder i verden. Som en forsker innen medisin fortalte etter et lengre opphold ved et universitet i Jerusalem: Palestinske menn virket mye mer utrygge enn de jødiske. Ikke utrygge for jødene, men for hverandre. For hvilken reaksjon de kunne få fra andre palestinere hvis de sa eller gjorde noe utenfor normen. I klemme mellom samfunn som ikke legger til rette for økonomisk utvikling for mannen i gata, autoritære myndigheter og en streng religion på en ene siden, og konkurrerende menn, kritiske koner og konflikter med ungene hjemme på den andre siden, er det kanskje en del stress forbundet med det å være mann i mange arabiske samfunn? Og kanskje dette også setter sitt preg på unge gutter som vokser opp i en slik kultur? La oss gå tilbake til Unni Wikans beskrivelser.

En arabisk mann inviterer sjelden en ubeslektet venn med seg hjem

TRANGT, UNGEBRÅK OG MAS

Det er vel kjent at menn ofte har langt større offentlig frihet enn kvinner i arabiske land. Hvordan er dette for mennene? Ifølge Wikan kan menn i Kairo bevege seg fritt, de kan i forhold til hjemmet komme og gå som de vil. De går gjerne hjemmefra til arbeid om morgenen, enten hjem igjen eller til en kafé for å spise lunch, etter arbeidstid enten til en ekstrajobb eller igjen til kafé, og så hjem igjen for å legge seg om kvelden. Eier du en tv, er det vanlig at du bruker noe mer tid hjemme. Men de fleste menn liker seg ikke hjemme. Her er det gjerne trangt, dårlig luft, ungebråk og mas. En mann kan gjerne fortelle at han lett blir irritabel når han kommer hjem og slår ungene. Han har sitt fellesskap på en kafé. Gjerne en stamkafé. Her kan han treffe venner. De har generelt lite fritid, men den de har tilbringer de på kafé. I motsetning til det som ofte er vanlig i Norge, er det lite fellesskap med andre menn i form av nabolaget der de bor.

Har det vært krangel med andre familier mens mannen har vært borte, blir han informert om dette av sin kone. Det kan være at ungene har sloss i bakgaten, de klager til sine mødre som da kommer i krangel med hverandre, begge forteller sin ektemann om dette når han kommer hjem. Mennene vil da konfrontere hverandre, kanskje angripe hverandre, til og med med kniv. Familiene er ofte skeptiske til sine naboer. De ser ingen verdi i å la barnene leke ute sammen med andre barn. Barn som leker ute i de trange bakgatene oppfattes som skitne og frekke. Foreldrene liker ikke å ha barn rekende ute, det er best å holde seg inne.

Men inne i familieleiligheten er det ofte konflikt og krangling. De har ofte lite mat. Wikan nevner et sted hvordan fattige i Italia spiser godt, men er dårlig kledd. Det er omvendt i Kairo, forteller hun. Her prioriterer man å være skikkelig kledd, men har knapt med mat. Familiemedlemmene "stjeler" ofte mat fra hverandre. Det hender at moren skjuler noe spesielt godt til en senere dag. Men hvis et av barnene finner det, vil hun eller han rappe det for seg selv. Og søsken kan rappe fra hverandre.

I Skandinavia er hjemmet ofte et fristed. Mange menn vil fortelle at familien hjemme betyr alt, mer enn arbeid og venner. For menn i Kairos bakgater er det ikke så enkelt. De er glad i familien sin, som alle andre, men det er kanskje en mer komplisert relasjon enn vi er vant til. Når han er hjemme, er han som nevnt ofte trett og irritabel. Han utøver autoritet overfor barnene på en langt strengere og mer utagerende måte enn mor. Hans kone holder seg hjemme med ham for å sørge for at hans behov blir dekket. Har hun venninner på besøk, blir de mer stille og avbryter etter hvert besøket.

En arabisk mann inviterer sjelden en ubeslektet venn med seg hjem. Han kan fortelle deg flere grunner til dette, ifølge Wikan: Et besøk krever utgifter til oppvarming. Han vil lett skamme seg over sin leilighet og frykte at vennen forteller videre til andre hvordan det ser ut hjemme. Hjemme er det trangt og det er fullt av unger og bråk. Dessuten kan det være problematisk hvis vennen skulle få et glimt av hans kone og få lyst på henne. Og motsatt: Hvis konen skulle få et glimt av vennen og tenke at han er bedre økonomisk stilt,

Det er kanskje en del stress forbundet med det å være mann i arabiske samfunn

blir det bråk på hjemmebane etterpå. Så leiligheten er et sted der kvinner kan besøke hverandre, vil han si, menn treffes på kafé.

Det hender at en mann kvier seg for å invitere en venn hjem til leiligheten i Oslo også. Vi kan forstå et slikt dilemma. Likefullt er det nyanseforskjeller og gradsforskjeller i væremåte ulike samfunn imellom.

DEN HISSIGE FAR OG HANS DILEMMA

Ved en anledning spiller to brødre fotball inne i leiligheten med det resultat at et glassvindu i en av dørene knuses. Brødrene krangler om hendelsen. Når faren kommer hjem, blir han rasende på den ene broren og går fysisk til angrep på ham. Med to blåveiser får han brølende beskjed fra faren om å forlate hjemmet og aldri mer komme tilbake. Sønnen går. Noen timer senere angrer faren seg og går ut for å lete. Etter lang tid får han sporet opp sønnen, som får beskjed om å pelle seg hjem og ikke mengse seg med fremmede.

All formell makt i familien ligger hos faren/ektemannen. Men moren/hustruen har det meste av uformell makt. Dette kan bli brukt mot mannen.

Faren/ektemannen setter sitt preg på samværet hjemme. Han har krav på respekt fra barnene. Han kan ofte være trett og sur, og kan lett bli irritert og fare opp og straffe hardt. Wikan nevner følgende episode for å illustrere: Familien spiser sammen rundt bordet, de sitter tett. Mor sitter med sin ett-årige unge på armen, ved siden av sin mann. Far løfter glasset for å drikke, mens barnet i samme øyeblikk veiver ukontrollert med armene slik at

glasset slås ut av hånden til far og faller i gulvet og knuses. Far tenner på alle pluggene og slår i vei på barnet og skriker: "Jeg skal drepe deg, du datter av en hore, tror du jeg soper inn penger?"

Far har her et kritisk dilemma det er vanskelig å finne en vei ut av. På den ene siden bygger hans selvbilde og posisjon på evnen til å vise autoritet, være sjef og hevde seg selv hardhendt. På den andre siden eroderer denne væremåten bort det som måtte være av respekt og kjærlighet fra de øvrige familiemedlemmer, ikke minst hans egne barn. Langt på vei ser denne rollemodellen ut til å legge grunnlaget for hvordan presidenter og statsledere i Midt-Østen forsøker å utøve sin funksjon, og hvorfor dette i det lange løp ofte går galt. Prøv å ha Mubarak, Mursi, Sadam Hussain, al-Assad eller Gadaffi i bakhodet når du leser disse avsnittene!

Penger, eller mangel på penger, preger mye av hva far og mor i en familie samhandler om. De krangler ofte om penger, noe barnene som oftest er vitne til, i de trange leilighetene. (I familien som Wikan i begynnelsen bodde hos, var det syv barn.) Mor ber om penger til husholdningen, noe far gjerne avfeier som mas og kjefter på henne for å være alt for kravfull og for å sløse bort penger. Mor viser da til barnenes behov. Han skylder da på henne for å være svak og ettergivende. Han kan gjerne komme til å slå til henne i forløpet av en slik diskusjon eller krangel, noe barnene selvfølgelig plages av å se. En gråtende femåring ble truet av sin far i en slik situasjon: "Når moren din kommer hjem og jeg slår henne, får du se til å la være å gråte!" Etter hvert

En arabisk mann inviterer sjelden en ubeslektet venn med seg hjem

som barnene blir større, blir det vanskeligere for faren å denge løs på moren, fordi han får dem sann imot seg.

I en studie av holdninger til menns vold mot kvinner utført i Israel (Herzog, 2004) er det beskrevet at arabere i gjennomsnitt gir ekteskapelige overgrep en rating på 6,88 på en skala fra 1 til 11, dvs det nest minst alvorlige lovbrudd av 14 mulige. Jøder ga i samme undersøkelse ekteskapelig overgrep en rating på 9,40, dvs det tredje alvorligste på samme liste over 14 lovbrudd. Dette stemmer med Wikans observasjoner, terskelen synes ikke å være høy for at mannen i huset hevder sine interesser med vold mot sin kone.

IKKE BARE I KAIROS BAKGATER

Ahmad Abd al-Jawad er far og overhode i en øvre middelklassefamilie i Kairo. Han er riktignok fiktiv, hovedperson i en av Naguib Mahfouz kjente romaner ("Palace Walk", 1956), og lever i første del av 1900-tallet. Men la oss se på Mahfouz beskrivelser av familiens liv: Familien bor i et fleretasjes hus med egen bakgård i Kairo. Abd al Jawad eier en forretning. Han kommer hjem hver eneste kveld rundt midnatt. Hans kone våkner da for å ta i mot ham. Hun vasker hans føtter, hjelper ham av med klærne og serverer ham nylaget mat. Hun har hørt ham ta farvel med sine venner ute på gaten i det han ankommer. Han har da tilbrakt en lang kveld, som alltid, med fornøyelser, dvs i lystig lag med venner på kafeer, restauranter og klubber. Han drikker alkohol, og har fra tid til annen elskerinner. Han passer alltid på å være på nedadgående beruselse når han kommer hjem, for å

bevare sin myndighet og autoritet, selv om det bare er hans kone som ser ham. Etter natten begynner morgenen med at konen våkner og starter å bake brød. Hun finner tøy til sin mann, og gir ham te. Frokosten er den eneste tid på dagen da faren ser sine sønner, mens hans kone står i et hjørne og følger med på om de skulle trenge noe. Sønnene er fulle av respekt, til og med frykt, for sin far. Faren er hjemme for lunch og en lur midt på dagen, men da er sønnene på skole, studier eller jobb. Faren ser kritisk på dem for å se om han kan finne en flekk eller annet å skjelle dem ut for. Han spør den ene: "Har du vasket hendene dine?" Gutten bekrefter det. "Vis meg dem!" Gutten strekker skrekkslagen frem hendene sine, som er rene. "Hvis du noen gang glemmer å vaske hendene dine før du spiser, vil jeg kutte dem av deg, så slipper du bryet med å passe på dem!" Når faren er ferdig med å spise frokost, slipper de tre sønnene seg løs. Da først tør de spise det de har lyst til, men kan krangle og kive om godbitene.

En gang, for mange år siden da de var nygift, hadde hans kone på høflig vis spurt ham om det var nødvendig at han tilbrakte alle kvelder ute på byen. Han grep da tak i ørene hennes og sa strengt og kraftfullt til henne: "Jeg er en mann. Jeg er den som gir ordre og forbud. Jeg aksepterer ingen kritikk av min oppførsel. Alt jeg forlanger av deg er at du adlyder meg. Tving meg ikke til å disiplinere deg!"

Beveger vi oss noen hundre kilometer vestover, til Israel, og til nåtiden, er det nylig gjort studier av fysisk avstraffelse i arabiske og jødiske familier

Hvordan er det for en gutt å vokse opp med et slikt farsbilde? Hva gjør det med hans eget selvbilde?

blant israelske universitetsstudenter (Davidov & Khoury-Kassabri, 2013). Kun 11 % av de mannlige arabiske studentene har ikke mottatt fysisk avstraffelse av sin far, mens 61 % har blitt fysisk avstraffet tre ganger eller flere. Blant de jødiske mannlige studentene er tallene henholdsvis 39 % og 30 %.

Arabisk og muslimsk kultur er mangfoldig og variert. Mennesker er forskjellige fra sted til sted i den arabiske verden, som de er det for eksempel i Europa. Og kanskje ville en Egyptisk sosialantropolog kunne finne autoritære familiefedre etter å ha tilbrakt mange år på Vinderen i Oslo også. Det er allikevel mye som tyder på at det i beskrivelsene til Wikan er trekk som kan karakterisere mange miljøer i Midt-Østen, ikke bare fattigfolk i Kairo. De Nord-Afrikanske landene har mange fellestrekk. Egypt, Tunisia, Libya og Marokko er sunnimuslimske samfunn. De deler mye av den samme historien i forholdet til Arabia og Europa. Mange av de skikker og mellommenneskelige relasjoner vi finner i Egypt vil langt på vei kunne tilsvare dem som er i Algerie.

TAPER KAMPEN OG BARNES HENGIVENHET

Tilbake til Kairos bakgater. Ifølge Wikan er mor tilstede det meste av tiden for barnene. Hva far bidrar med, er mindre synlig for dem. Han skaffer penger til familien, men de merker oftere mangel på penger enn de han faktisk forsyner familien med. Far forsvarer alltid sin familie i konfrontasjoner med naboer etc, som vi har hørt, men i de fleste tilfeller er det bare mor som er hjemme i det

konfliktene oppstår og skjer. Det er hun som derfor straks kommer til unnsetning, hun som der og da gir sine barn direkte forsvar og beskyttelse.

Selv om far kan leke med barnene når han er i humør til det og har tid, og det oppleves som stor stas, og han kan ta dem med på besøk til slektninger, er barnenes grunnleggende opplevelse at han svikter dem. Han stiller strenge krav og er en kilde til hardhente sanksjoner. Denne opplevelsen av faren er felles for barn i alle aldre, også som voksne. Wikan skriver at hun gjennom sine mange års observasjoner i egyptisk familieliv ikke har ett eneste tilfelle der et barn har støttet sin far i konflikt med moren, tvert imot er det vanlig at de skarpt kritiserer sin far i mor/far-konfliktene. Ved en anledning hvor en hustru truet med å forlate sin ektemann, ble hun unisont støttet av sine seks barn (5-22 år) som ba faren reise istedenfor: "Han gir oss ingenting, bare klager og skjeller og forlanger!"

Hvordan er det for en gutt å vokse opp med et slikt farsbilde? Hva gjør det med hans eget selvbilde? Hva gjør det med hans forhold til aggresjon? Eller med hans trygghet og tillit til andre? Sønnens antagonisme til far ser ut til å vedvare i voksen alder. Forståelig, men tragisk. Voksne sønner strekker seg ofte langt for ikke å ha kontakt med faren, mens fedrene på sin side er bitre over mangelen på respekt fra sine sønner. Wikan oppgir to anledninger hvor unge menn ikke engang inviterte sine fedre til sitt eget bryllup. På den andre siden kan døtrene i voksen alder fortsatt bruke sin far som appell-instans og forsvarer, selv om de ikke nødvendigvis besøker ham så ofte.

Kanskje har en datter litt mer emosjonell avstand til en far, hun skal ikke ha ham som modell uansett. Kanskje er den arabiske farsmodellen verre for en sønn å oppleve? Men uansett, moren har både voksne sønner og døtre god kontakt med, hun fremstår livet ut som den kjærlige forelderen, faren som den kravfulle.

UAVHENGIG OG AUTORITATIV

Ifølge arabiske tradisjoner og verdier skal altså mannen være uavhengig og autoritativ (Wikan, 2004; Kaufman et al., 2012). I Egypt er menn og kvinner ansett som grunnleggende sett ulike personer. Menn er uavhengige, men de skal være respektfulle overfor eldre menn. De skal være autoritative og dominerende. Møter de tegn til at andre ikke synes de har disse kvaliteter, skal de forsvare sin ære. De kan pleie omgang med andre menn, men ikke med andre kvinner enn i sin egen familie. Slik kontakt er bannlyst. På den andre siden behøver de ikke vise ansvarlighet eller selvdisciplin. Denne mannstypen er forbundet med at man prioriterer sin egen fornøyelse og nytelse. Mannen kan bevare en tett, barnslig relasjon til sin mor. Det er legitimt i denne mannsrollen å være

opptatt av og finne maskulin bekreftelse i kvinner som seksuelle partnere. Ektemannen har monopol på hustruens og døtrenes arbeidsytelser.

Kvinnen, på sin side, skal være ydmyk og lydlig, respektfull og lojal. Hennes sosiale stilling i verden avgjøres av hennes verges eller manns posisjon. Dersom hun må søke arbeid utenfor hjemmet pga økonomiske behov, ses dette på som skamfullt og et nederlag for mannen. Men kvinner kan i økende grad ta arbeid utenfor hjemmet hvis det er prestisjefyllt fordi det krever utdannelse. Men det er allikevel slik at kvinnens verdi langt på vei avgjøres

av de materielle goder hun får gjennom sin mann, ikke gjennom realisering av seg selv. Materielle goder er den eneste synlige tegn kjærlighet for en kvinne. Hun blir elsket av sin mann i den grad hun får slike goder.

Med andre ord, selv om mannen kan ha styringsrett over sin hustru og sine døtre, følger det sterke forpliktelser med dette. Det er ikke lett å være fattig ektemann! En ting er mangel på penger eller verdier og goder i seg selv, i tillegg kommer skammen ved ikke å kunne ivareta sine kone og sine barn. Hans evne til å skaffe kone og familie materielle ressurser, er avgjørende for hans sosiale rang og uavhengighet i møtet med andre menn. Det kan heller ikke være lett å være sønn i en slik familie, og være vitne til sin fars sosiale avmakt.

Mannen har også økonomiske forpliktelser i en annen retning i tillegg til sin kone, dvs overfor den familien han er født inn i. Som Wikan formulerer det: "Resultatet er en intens konkurransesituasjon mellom de personer som en mann har forpliktelser til, først og fremst kvinnene i hans fødsels- og ekteskapsfamilier."

Kvinnen har det paradoksalt nok enklere. Hennes forpliktelser er ikke-materielle, dvs slike som arbeid, respekt og støtte. Slike ytelser kan hun lett fordele mellom flere, de er ikke like strengt avgrenset som materielle bidrag. Dessuten opplever hun i mindre grad et sosialt og moralsk dilemma enn sin mann, mannens behov skal prioriteres.

På den andre siden gjør dette det enklere for henne å kritisere sin mann. Om han mislykkes i å skaffe

det de trenger av mat og klær til heimen, må han ta skylden alene. Hun vil gjerne sammenligne ham med andre menn i deres sosiale verden som ser ut til å klare sine materielle familieforpliktelser bedre. Slik kritikk vil hun gjerne fremføre til ham åpenlyst, foran venner og familie. Kanskje ikke så rart at menn nødig inviterer andre menn hjem hvor de kan møte hans kone! ■

Svend Davanger, f. 1958, professor i medisin ved Universitetet i Oslo, kurslærer i Acem, redaktør i *Dyade*. Forsker på nevrovitenskap, især synapser, endring i celle-til-celle-kommunikasjon og meditasjon.

Litteratur

- * Abdel-Khalek & Korayem: Self-esteem among college students from four arab countries. *Psychological Reports* (110, 1, 297-303). 2012
- * Davidov & Khoury-Kassabri: Recollections of harsh discipline in childhood and depressive feelings in adulthood: The roles of culture and gender. *Children and Youth Services Review* (35, 1007-14). 2013
- * Herzog: Differential Perceptions of the Seriousness of Male Violence Against Female Intimate Partners Among. *Journal of Interpersonal Violence* (19, 891-900). 2004
- * Mahfouz: Palace walk. *Everyman's Library*. 2001. Første gan utgitt på arbisk i 1956
- * Wikan: *Medmennesker. 35 år i Cairos bakgater*. Pax Forlag. 2004 og 2006
- * Wikan: *Fattigfolk i Cairo*. Gyldendal Norsk Forlag. 1976 og 1995
- * Kaufman, Abu-Baber & Sa'ar: *Arabic society in Israel: Social fabric, ethnicity, family, gender*. The Open University of Israel. 2012

Koranen

– en evig og uskapt bok?

Året 610, under en retrett i en hule utenfor Mekka, mottok handelsmannen Muhammed den første av en lang rekke åpenbaringer i form av vers. Hans kone var den første til å tro på at det var Guds stemme han hørte.

Grunnlaget for en verdensreligion var lagt i spennet mellom menneskelig feilbarlighet og metafysisk inspirasjon.

”Dette er skriften, tvil har ingen plass.”
(Sure 2:2) ¹

Synet på Koranen som Guds evige ord, vant frem gjennom teologiske diskusjoner i Bagdad på 800-tallet og er fortsatt Islams rådende forståelse av den hellige teksten. Islam har siden vært preget av bokstavelige lesninger. Tanken om den ”uskapte” Koranen etterlater lite rom til mennesket Muhammed; bare å antyde at Muhammeds behov, lengsler og psykologi skulle ha vært med på å prege teksten, ville være en dyp blasfemisk påstand innenfor tradisjonell muslimsk oppfattelse. Ved å

se nærmere på Koranens tilblivelseshistorie kan man få en større forståelse av hva slags tekst dette dreier seg om. Pradoksalt nok kan en bokstavelig lesning komme i konflikt med en opprinnelig frigjørende holdning i Islam.

Muhammed, egentlig handelsmann, var kjent for sin integritet og rettferdighet. Med jevne mellomrom trakk han seg tilbake til en fjellhule i nærheten av Mekka, for å reflektere, be og være alene - vi kan tenke oss en mann med et indre behov for å oppsøke stillhet. Denne praksisen var allikevel ikke helt uvanlig i 600-tallets Saudi-Arabia.

Den økonomiske fremgangen i Mekka hadde ført til en grådighetskultur, gudfryktighet og fromhet var kommet i annen rekke

Parallelt med naturreligionen som dominerte i stammesamfunnet, fantes det grupperinger som trodde på "den ene guden", al – Lah, den urgamle arabiske hovedguden som ble regnet for å være identisk med guden jødene og de kristne tilbad.

Det er vanlig å hevde at det fantes en underlegenhetsfølelse i den arabiske kulturen; den ene guden hadde ikke sendt dem en budbringer eller en skrift slik de andre "bokreligionene" hadde. Det fortelles om en profetlengsel blant araberne i Midtøsten og visstnok var det flere som hevdet å være den utvalgte. Da Muhammed første gangen fikk en åpenbaring fra Gud gjennom engelen Gabriel i hulen like utenfor Mekka i år 610 e.kr, reagerte han med vantro og usikkerhet. Han var redd for at onde ånder hadde tatt bolig i ham, at versene han hadde mottatt bare var ussel poesi skrevet i feberlignende inspirasjon.

Muhammed fikk trøst av sin ektefelle Kadisja, den første som trodde på hans profetkall, og han gikk igjennom en periode med tvil og venting, før han på ny mottok flere vers, små biter av det som senere ble til Koranen. Helt frem til sin død i år 632 e.kr. mottok han en jevn strøm av åpenbaringer som forkynte budskapet om Gud og svarte på problemstillinger de første muslimene kom inn i. Versene ble samlet like etter Muhammeds bortgang, og en ferdig redigert versjon av boken sto klar i år 656. Varianter og avvikende håndskrifter ble ødelagt; ingen uenighet skulle oppstå om den korrekte versjonen av den hellige boken.

YDMYK TAKKNEMLIGHET

I begynnelsen av sin profetkarriere² forkynte Muhammed hovedsakelig ydmykhet overfor Gud. Han lå lavt med budskapet sitt og tok ikke et åpent oppgjør med "avgudsdyrkerne". Han manet først og fremst til takknemlighet: Den økonomiske fremgangen i Mekka hadde ført til en grådighetskultur, gudfryktighet og fromhet var kommet i annen rekke. Muhammed var opptatt av at menneskene skulle huske Gud – Skaperen - som hadde gitt dem all rikdommen. Sentralt var også budskapet om dommens dag; menneskene vil en gang bli stilt til ansvar for sine handlinger.

"Når himmelen revner, når stjernene strøs utover, når havene flyter over, når gravene blir endevendt, da skal enhver få vite hva han har utrettet og hva han har forsømt." (Sure 82: 1-5)

Etter de første tre årene kommanderer Gud profeten til å bli mer offensiv i sin forkynnelse:

"Advar din familie og dine nærmeste"
(Sure 26:214).

Muhammed visste at han ville bli møtt med sterk motstand av slekten, den mektige Quyrashklanen, og lot som han ikke hørte kravet fra Gud. En forståelig respons, og hva man kan kalle en typisk "profetnøling", den samme reaksjonen man finner igjen hos profeter som Jesaja og Amos i fortellingene fra Det gamle testamentet: Profetene ble redde da de forstod at Gud hadde valgt dem ut til å formidle et lite populært budskap til sin motvillige samtid. Ikke før engelen Gabriel truet Muhammed til å adlyde, samlet han mennene i

Et sekulært budskap om koranversenes ublivelse vil kunne bli et budskap som en mann som til tider bruker sin prøvelse til å tilfredstille lyster og behov

klanen og fortalte dem i klare ordelag at han var Guds utvalgte budbringer og at de ville bli straffet for deres avgudsdyrkelse.

Etter i mange år å ha vært en respektert medlem av den mektigste slekten i Mekka, ble Muhammed nå i økende grad utfordret og latterliggjort. Han ble fordømt for å ha forlatt fedrenes religion, og han ble hånet for ikke å kunne utføre mirakler, ettersom han hevdet å være guds sendebud. Onkelen til Muhammed ga allikevel nevøen beskyttelse, men da onkelen døde, endret situasjonen seg drastisk. Det muslimske felleskapet, som på dette tidspunktet ikke bestod av mer enn 100 personer, opplevde sterkt press fra klansamfunnet; enkelte ble drept, mange flyktet.

Redningen kom i år 622. I en nærliggende by, Yathrib, lå to polyteistiske stammer i krig. Klanlederne inviterte Muhammed til å komme til byen som nytt overhode. De konverterte til Islam og håpet at hans visdom og lederegenskaper kunne gi fred og fremgang. Muhammed og hans lille krets dro til Yathrib og grunnla der det første muslimske samfunnet. Byen ble senere kalt for Medina - arabisk for profetens by. Muhammed fortsatte å spre budskapet sitt, og koranversene ble dristigere i sin polemikk mot polyteistene. Da det kom til uroligheter mens Muhammed fortsatt var i Mekka, hadde Muhammed valgt ikke å ta til våpen, men like etter at muslimene kom til Yathrib, grep Gud inn med de første avgjørende koranversene som oppfordret muslimene til krig mot polyteistene, riktignok innenfor visse grenser:

“Kjemp for Guds sak mot dem som bekjemper dere, men gjør dere ikke skyldige i aggresjon. Gud liker ikke de aggressive. Drep dem hvor dere påtreffer dem, og driv dem ut fra det sted (Mekka) som de har drevet dere ut fra. For prøvelser for troen og forfølgelse er verre enn drap. Men bekjemp dem ikke ved den hellige Moske før de angriper dere der. Men hvis de angriper, så drep dem. Det er de vantros lønn. Men hvis de gir seg, så er Gud tilgivende, nåderik.” (Sure 2: 190-192)

De neste åtte årene besto av stadige kamper med avgudsdyrkerne i Mekka gjennom flere avgjørende slag, samtidig som Muhammed førte teologiske diskusjoner mot jødene i Yathrib. Han hadde opprinnelig håpet at de skulle godta hans profetstatus og ble skuffet da de avviste ham. De levde allikevel i fred med hverandre helt til jødene inngikk en hemmelig avtale med Muhammeds fiender i Mekka. Muhammed anså dette som forræderi, og med sin voksende muslimske militærmakt beordret han henrettelsen av de jødiske mennene i byen - en hendelse som har vært vanskelig å forklare i tråd med det fromme og gudfryktige bildet av Muhammed.

Religionshistoriker Kari Vogt bemerker en forskjell i profetbiografiens behandling av emnet. De senere biografiforfatterne hadde store vansker med å forsvare drapet på jødene. De tidligere biografiskriverne syntes derimot det var verre hvordan Muhammed ved et annet tilfelle hadde revet opp palmetrærne til en jødisk bosetning. Trær var selve livsgrunnlaget og var derfor i

Den økonomiske fremgangen i Mekka hadde ført til en grådighetskultur, gudfryktighet og fromhet var kommet i annen rekke

en viss forstand mer hellige og ukrenkelige enn menneskeliv i et samfunn hvor enkeltmennesket ikke hadde høy verdi. "En egen åpenbaring måtte til", som Vogt skriver, "for å roe gemyttene"³.

"Det dere har hugget ned av palmetrær, eller latt stå på sine røtter, dette var med Guds tillatelse og for å gjøre synderne til skamme." (Sure 59: 5)

Etter åtte år med krig kom Muhammed tilbake til Mekka som seierherre. I begynnelsen er han tolerant overfor polyteistene som fortsatt finnes der. Han gir dem midlertidig immunitet, og rett til å utføre sine hedenske ritualer. Muhammed håpet at de på eget initiativ ville innse at deres livsførsel ikke ville føre frem og at Islam var den sanne veien. Like før Muhammeds død bryter Gud inn:

"Gud og hans sendebud sier seg fri fra inngåtte paktsavtaler med avgudsdyrkerne." (Sure 9 : 1)

Verset gir polyteistene fire måneder, når fristen er utløpt skal det ikke lenger vises noen nåde:

"Men når de fredlyste måneder er til ende, så drep avgudsdyrkerne hvor dere finner dem, pågrip dem, beleir dem, legg bakhold for dem overalt! Men hvis de omvender seg, forretter bønner og betaler det rituelle bidrag, så la dem dra sin vei. Gud er tilgivende, nåderik." (Sure 9: 5)

Det er interessant å se hvordan Gud ved flere anledninger motsier Muhammed. Ofte er det noe Muhammed har sagt eller gjort i kraft av seg selv som trenger guddommelig korrektiv. Ved et

tilfelle er han ikke sensitiv nok overfor en tigger, en annen gang lover han en ny åpenbaring til sine motstandere dagen etter uten å legge til de nødvendige "hvis Gud vil". Episodene som omhandler Muhammeds forhold til kvinner er andre interessante eksempler som viser spenningen mellom mennesket Muhammed og de guddommelige versene han hevdet å motta. En historie forteller at mens Muhammed lå med slavekvinnen Mariyya, kom konen Hafsa inn på soverommet. Hun ble trist og Muhammed lovet å ikke gjøre det igjen dersom Hafsa ikke fortalte hendelsen videre til favorittkonen Aisha. Men Hafsa sladret like etterpå, og alle konene til profeten fikk vite om det. Muhammed annonserte at han ikke skulle ha seksuell omgang med noen av sine koner den neste måneden. Gud griper nok en gang inn:

"Du profet, hvorfor forbyr du det Gud har tillatt deg i det du søker å tekkes dine hustruer?" (Sure 66:1)

Tidligere hadde Gud i et eget koranvers foreskrevet Muhammed spesiell kompensasjon til å kunne ta flere koner enn andre muslimske menn, samt ha seksuell tilgang til de kvinner han måtte ønske:

"Profet, Vi har tillatt for deg og dine hustruer, som du har gitt deres brudegave, de slavinner du eier, krigsbytte som Gud har gitt deg, dine kusiner på fars og mors side som utvandret sammen med deg, og enhver troende kvinne som gir seg til profeten, om profeten ønsker å ta henne til ekte. Dette gjelder særskilt for deg, fremfor de troende." (Sure 33: 50)

Et sekulært blikk på koranversenes tilblivelse vil kunne gi et bilde av en mann som til tider bruker sin profetrolle til å tilfredsstille lyster og behov

Et av versene like etterpå korrigerer dette, og Muhammed får nye regler å forholde seg til. Han får ikke lenger ta til seg nye koner eller ligge med andre kvinner, men må nøye seg med de han allerede har. Unntatt slavekvinner, de kan han gjøre som han vil med. Senere gjør Gud det også klart at ingen kan gifte seg med Profetens koner etter Muhammeds død. Å gifte seg med enker var ellers god muslimsk praksis, men for Profeten gjaldt egne regler:

“Dere må ikke besvære Guds sendebud, og ikke noen gang gifte dere med hans hustruer etter ham. Det ville være en svær ting i Guds øyne.”
(Sure 33: 53)

Dette stoffet er, ved siden av henrettelsen av jødene i Yathrib, blant det mest yndede å gripe fatt i for de som ønsker å latterliggjøre og sverte Muhammed. Et sekulært blikk på koranversenes tilblivelse vil kunne gi et bilde av en mann som til tider bruker sin profetrolle til å tilfredsstille lyster og behov. Fra et muslimsk “innenfra” - perspektiv vil det være blasfemisk å hevde at Muhammed selv diktet opp koranversene, men fra et religionshistorisk perspektiv forholder det seg annerledes. Det er svært sannsynlig at Muhammed selv var fast i troen på at versene han utformet og “hentet frem fra sitt hjerte” var Guds ord. Men hvilke kilder hadde han, hvor mye kjente han til av jødiske og kristne tradisjoner, hva inspirerte ham? Psykologisk sett kan det også være interessant å forestille seg hvilke selvbilder som kan være i sving hos en mann som hevder å være Guds utvalgte profet.

MEKTIG KRIGSHERRE

Muhammed dør i år 632. I sine 22 år som Guds budbringer går han igjennom en bevegelse fra usikkerhet til trygghet i rollen som profet. Han klarer å samle de arabiske stammene til ett folk, han øker den åndelige bevisstheten til sine medmennesker, og han danner grunnlaget for et verdensimperium og det som skulle bli den mest avanserte kulturen de neste århundrene. Han begynner som en fremadstormende handelsmann i et monogamt forhold med Kadisja og avslutter livet som en mektig krigsherre med ni koner (opprinnelig flere, men det var disse som overlevde ham) og en urokkelig tro på at han er den siste profeten til den ene guden.

Forskjellen på de tidlige versene fra Mekka og de senere versene i Yathrib speiler denne utviklingen: den radikale endringen i profetens livssituasjon har påvirket “litteraturen” som blir produsert. De første åpenbaringene bærer preg av å være mer poetiske, kraftfulle og på et vis litterært sett vakrere, enn de senere versene. Et lite utdrag fra Sure 91 kan illustrere:

Ved solen og dens formiddagsglød!

Ved månen, når den følger den!

Ved dagen når den lar den lyse!

Ved natten, når den hyller den inn!

Ved himmelen, og Han som bygget den!

Disse første versene er for øvrig plassert mot slutten i Koranen ettersom rekkefølgen er basert på versenes lengde, med de korteste til sist. I den

Åpenbaringene blir i større grad et verktøy for å ordne og organisere et stadig voksende fellesskap

senere perioden av Muhammeds liv, er versene lengre og mer intrikate, og tar form som lover og regler for å holde på plass et samfunn. En av Koranens mest kjente kapitler, Sure 2 "Kuen", er fra denne tiden og er i sin helhet det lengste kapitlet i Koranen. Tre korte utdrag omhandler henholdsvis pilegrimsreisen, amming av spedbarn, og regler for økonomiske lån:

"Fullfør pilegrimsreisen og besøket for Gud. Hvis dere er forhindret, så bring et offer som dere ikke kan overkomme. Rak ikke hodet før offerdyrene har nådd frem til sitt offersted." (Sure 2: 196)

"Mødrene skal die sine barn i to fulle år for dem som ønsker at diegivingen fullføres.

Det pålegger faren å skaffe mat og klær, etter skikk og bruk, men ingen pålegges noe over evne." (Sure 2: 233)

"Hvis debitor er mentalt eller fysisk svak eller ikke kan diktere, så la en som ivaretar hans interesser diktere på rett vis. Og tilkall to mannlige vitner, eller en mann og to kvinner, av slike som dere kan godta som vitner, slik at hvis en av kvinnene skulle huske feil, så kan den andre påminne henne." (Sure 2:282)

Den klanglige poesien knyttet til rim og rytme vil riktignok gå tapt i en norsk oversettelse, men man får et klart inntrykk av at disse senere versene mangler noe av den tidligere klarheten og poetiske kraften Mekka-versene hadde. Åpenbaringene fyller nå et annet behov, de er ikke lenger kun

flammende forkynnelse gjennom slående poetiske vendinger, men i større grad et verktøy for å ordne og organisere et stadig voksende fellesskap.

Det har vært en lang europeisk tradisjon å fordømme Muhammed og hans handlinger som umoralske. Dante plasserte Muhammed i helvetes åttende sirkel i sin *Divina Commedia*. Blant vestlige Islamkommentatorer på 1800 tallet gikk det sport i å vise hvordan Muhammed var en forfalsker og svindler. Den samme holdningen har til dels fortsatt inn i vår tid.

For å nyansere vurderingen av profeten og hans skrift, er det helt sentralt å se handlingene, og koranteksten, ut i fra sammenhengen og tiden de oppstod i. Fra et historisk perspektiv er det helt udiskutabelt at Muhammeds innsats på sikt forbedret livskvaliteten til de arabiske stammene. Nærmest egenhendig klarte han å løfte et helt folk så og si fra et kulturtrinn til et annet. Sammenlignet med stammesamfunnets brutale "den sterkestes rett"-filosofi, var Muhammeds nyvinninger en lysende seier for menneskeverdet. Han gjorde rettsvesenet mer rettferdig, innførte et velferdssystem, han forbød overfall og ran som tidligere hadde vært en viktig inntektskilde i ørkenen.

Med utgangspunkt i Koranen og åpenbaringene utøvde også det muslimske samfunnet en oppsiktsvekkende toleranse mot de andre monoteistiske religionene. Mot betaling av en egen skatt fikk jøder og kristne fri religionsutøvelse og beskyttelse i det muslimske imperiet. Dette

er mer enn hva man kan si om Europeiske lands "middelalderske" behandling av jøder og muslimer på samme tid. Muhammed sørget ikke minst for å løfte kvinnens stilling betraktelig i det arabiske samfunnet. De fikk rettsbeskyttelse, større trygghet i ekteskapet og en merkbart høyere verdi som menneske. Koranen fastholder tydelig at overfor Gud er menn og kvinner helt likeverdige.

På tross av de store sosiale forbedringene Koranen bidro til, oppstår det naturligvis problemer når teksten som formet et samfunn på 600-tallet, gjøres til gjenstand for bokstavelig tolkning i dag. Læren om den uskapte Koranen som vant frem i Bagdad på 800-tallet, sier at Koranens ord alltid har eksistert, at versene er en del av Guds essens og er således evige og uforanderlige. Dermed får ordene en gyldighet som ingen mennesker eller stater kan overprøve.

For å forklare versenes iblant historiske innhold må man da enten tenke seg at Muhammed tilfeldigvis havnet i situasjoner som stemte med den evige, hellige boken. Den andre muligheten er at Gud skapte omstendigheter på jorden som var tilsvarende de situasjonene og problemstillingen som ble omtalt i koranversene. To egyptiske forfattere under pseudonymet Mahmoud Hussein beskriver i bestselgeren *Penser Le Coran* fra 2009 en konflikt troende muslimer havner i når de blir nødt til å akseptere tanken om "den uskapte Koranen" for å være en fullgod muslim. Resultatet blir en aktiv unngåelse av ubehagelige vers, eventuelt en mekanisk tilegnelse av teksten uten egen refleksjon.

De egyptiske forfatterne mener at tanken om den "uskapte Koranen" går imot det som faktisk står i selve teksten og trekker frem en rekke eksempler på koranvers som kun vil ha relevans i den konkrete situasjonen de ble åpenbart i. Blant annet gjelder det vers som nevner konkrete historiske personer eller hendelser. Onkelen Abu Jahl blir for eksempel dømt til helvete i Sure 111. Hvilken åndelig, juridisk eller etisk betydning kan det ha i dag? Et mer komisk eksempel er Sure 49: 4-5 som opprinnelig ble resitert etter at Profeten hadde blitt vekket en tidlig morgen mens han fortsatt lå i sengen.

"De som står og roper på deg mens du fortsatt er i dine gemakker, de fleste av dem forstår ingenting. Om de hadde tålmodighet til du kom ut, ville det vært bedre for dem."

Et annet godt eksempel er hvordan flere vers i Koranen påbyr frigjøring av en slave for å få tilgivelse for synder. Etersom slaveri ikke lenger er en del av dagens muslimske samfunn, måtte man i praksis gjeninnføre slaveriet for å oppfylle versene. De egyptiske forfatterne vektlegger viktigheten av å forstå sammenhengen og den historiske tiden versene ble til i. De viser også til hvordan de første muslimene ofte ba Muhammed om nye åpenbaringer hvis den opprinnelige regelen eller forordningen ble for krevende. Likeledes kunne Muhammed selv på eget initiativ komme med nye åpenbaringer som skulle erstatte allerede etablerte vers. Det første muslimske samfunnet var dermed preget av utprøving og dynamikk. En bokstavelig lesning av Koranen overser dette,

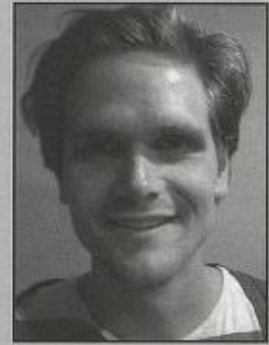
Det som i sin tid var store skritt fremover for kvinnenes frigjøring, er ikke lenger like frigjørende 1400 år etter

og fundamentalisme blir dermed en flukt fra det vanskelige dilemmaet i å forsøke å forene den evige og guddommelige dimensjonen ved Koranen som møter den foranderlige, menneskelige sfæren.

Kun ved hjelp av refleksjon, tolkning og kunnskap om den opprinnelige historiske konteksten, kan man gi koranversene aktualitet i vår tid, mener de egyptiske forfatterne. Da må man samtidig måtte gi slipp på tanken om at hvert eneste vers skal ha en form for tidløs og evig gyldighet. Dette er ikke uten videre en enkel prosess. Den Algeriske professoren i islamsk filosofi Mohammed Arkoun skriver allerede i 1978 om debatten om Koranen innad i Islam: "Muslimske intellektuelle utøver selvsensur og forbyr seg selv – av meget forståelige grunner – å føre debatten dit hvor man føler den blir for farlig. En debatt om Koranen ville oppfattes som et angrep på fellesskapet, som ville forsvare seg med en slik energi at den ville tilintetgjøre individet. Dette er situasjonen. Hvis den oppfattes som beklagelig, burde den i det minste være forståelig."⁴

Da rettssystemet i Dubai dømte den norske kvinnen Marte Deborah Dalelv til 16 måneder i fengsel sommeren 2013 etter at hun hadde anmeldt en voldtekt, var det med utgangspunkt i sharialovgivning – lover basert på Koranen og Muhammeds utsagn fra Hadithene. I et koranvers som opprinnelig ble resitert av Muhammed for å styrke kvinnenes stilling, ble det bestemt at man måtte skaffe fire vitner dersom man beskyldte en kvinne for utroskap. Hvis ikke risikerte man selv straff. Dermed ble det lettere for en kvinne å

bevare sin ære og ikke bli gjenstand for rykter og ondsinnet snakk. Dessverre har dette opprinnelig velmenende verset for all ettertid gjort det svært vanskelig å anmelde overgrep i et land med islamsk lovgivning. Voldtekt er nesten umulig å bevise dersom man også her skal kreve fire vitner, og i et land som Dubai "eksisterer" dermed fenomenet offisielt sett ikke. Dalelv ble etter press fra norske myndigheter, benådet og sendt hjem til Norge, men saken sier noe avgjørende om kvinners situasjon i deler av den muslimske verden. Et koranvers som opprinnelig ga kvinner frihet på 600-tallet kan i dag brukes til å utøve overgrep. Det som i sin tid var store skritt fremover for kvinnenes frigjøring, er ikke lenger like frigjørende 1400 år etter. Dersom Muhammed hadde levd og virket i dag som profet, kan man se for seg at han ville mottatt nye guddommelige koranvers som fordømte den type rettspraksis med ektefølt raseri. ■

Jonas Meyer, f 1982, lærer i ungdomsskolen i Oslo. Deltar på moderatorutdannelsen i Acem

Litteratur

“Koranen” oversatt av Einar Berg, Verdens hellige skrifter, De norske bokklubbene, 2005

Mahmoud Hussein “Understanding the Qur’an today” oversatt fra fransk av David Bond, Saqi books 2013

Kari Vogt “Islams hus” Cappelen 1993

Karen Armstrong “A History of God – The 4000 year Quest of Judaism, Christianity and Islam” Svensk versjon oversatt av Inger Johansson Bokförlaget 1995

Dagfinn Rian og Levi Geir Eidhamar “Jødedommen og Islam” Høyskoleforlaget 2005

Noter

¹ Koranversene som gjengis i denne teksten er fra Einar Bergs oversettelse. Angående oversettelse av Koranen er det verdt å vite at det arabiske språket har en privilegert posisjon i Islam som Guds språk til menneskene. En oversettelse av verket, tenker man seg, vil bare være en skygge av den opprinnelige hellige skriften. Koranen er i tillegg i sin arabiske originalversjon full av enderim, bokstavrim, rytme og med effektfulle klangfulle gjentakelser, noe en oversettelse ikke kan formidle. På den annen side kan man si at dette gjelder for enhver oversettelse og i særdeleshet oversettelse av poetiske tekster.

² Gjennom utdrag fra biografiene om Muhammed, og ved å gjøre seg kjent med den tilhørende og ytterst viktige “Hadith” litteraturen - muntlige overleverte fortellinger om Muhammed, som ofte viser til de konkrete situasjonene der versene første gang ble resitert - kan man følge koranversenes kronologiske utvikling

og dermed få et godt inntrykk av Islams tidlige historie og utbredelse.

³ Kari Vogt “Islams Hus” side 85 Cappelen forlag 1993

⁴ Mohammed Arkoun sitert i “Islams hus” av Kari Vogt, side 113

Alt av ånd vil opp og fram.
Alt av troll vil trygt sitja.

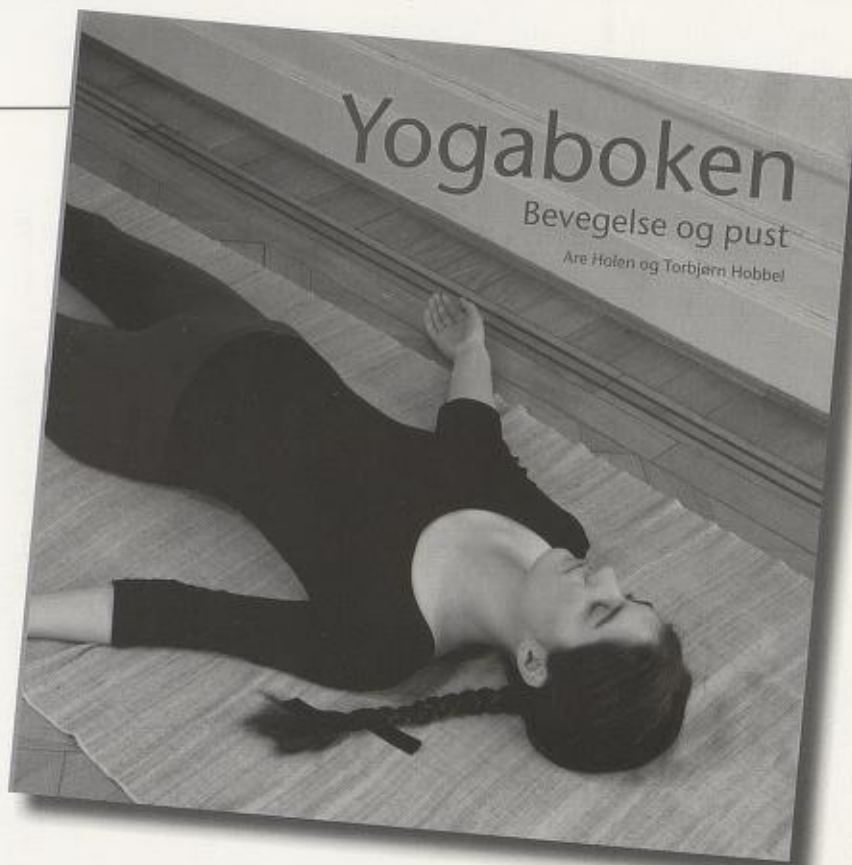
Arne Garborg

Et Dyade-abonnement er en stimulerende gave
til den som vil noe mer.

Se alle temanumrene på dyade.no. Der kan du også ordne alt.

Foto: Torbjørn Hobbøl

Unn deg litt kroppsgodt

Dette er ikke helsestudioenes tøy og strekk og kjær.
Det er ikke gym-yoga med kraft og prestasjon.
Det er en lettfattet og grundig innføring i meditativ, klassisk yoga,
En treningsform som passer alle kropper gjennom hele livet.

I *Yogaboken* finner både nybegynnere, litt trenede og erfarne utøvere forslag til yogaprogram og utfyllende beskrivelse av mer enn 60 øvelser.

Bakgrunnen for boken er Norsk Yoga-skoles undervisningsarbeid siden 1968 og bygger på erfaring med titusener av mennesker fra ulike kulturer.

Yogaboken er også utgitt på engelsk: *Meditative Yoga*.

Forfattere: Are Holen og Torbjørn Hobbel

Kan bestilles på yoga.no eller tlf 23 11 87 00

 Norsk Yoga-skole

Dyade forlag

ISSN 0332-5790

INTERPRESS NORGE RETURUKE 50

B ØKONOMI
ÉCONOMIQUE

2013 Årg. 45 Nr. 3
Dyade

Returadresse.

ACEM

Postboks 2559 Solli
0202 Oslo

Vinteren 2013 ble Statoils gassanlegg i den algeriske ørkenen angrepet av terrorister - med tragiske konsekvenser.

Den arabiske våren har ennå ikke rystet Algerie. Men med annen verdenskrig, den etterfølgende frigjøringskrigen og en brutal borgerkrig, har befolkningen hatt mer enn sin andel av lidelse.

Mange av konfliktene i Algerie har uforutsigbare fronter: Du vet aldri hvor kulene kommer fra.

DEPARTMENT OF THE ARMY
WASHINGTON, D. C. 20315